

ANALÝZA RIZÍK VIACNÁSOBNEJ DISKRIMINÁCIE RÓMSKEJ MLÁDEŽE

Úrad vlády Slovenskej republiky
Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity

2025

www.romovia.vlada.gov.sk

Tento projekt je spolufinancovaný Európskou úniou v rámci Programu Slovensko.

Spolufinancovaný
Európskou úniou

ÚRAD
SPLNOMOCNENCA VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
PRE RÓMSKE KOMUNITY

ANALÝZA RIZÍK VIACNÁSLOBNEJ DISKRIMINÁCIE RÓMSKEJ MLÁDEŽE

Sandra Ort-Mertlová, Gabriela Zsidová, Denisa Gáborová

Bratislava 2025

Úrad vlády Slovenskej republiky
Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity

Publikácia	Analýza rizík viacnásobnej diskriminácie rómskej mládeže
Vydavateľ	Úrad vlády Slovenskej republiky Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity
Rok realizácie	2024–2025
Autorky	Mgr. Sandra Ort Mertlová, PhD. Mgr. Gabriela Zsidová Mgr. Denisa Gáborová
Riešiteľský tím a spolupráca	Mgr. Sandra Ort Mertlová, PhD. Mgr. Jana Miháliková, PhD. Mgr. Gabriela Zsidová Mgr. Denisa Gáborová PhDr. Silvia Hajdučeková
Grafická úprava	Mgr. Veronika Vanochová
ISBN	978 – 80 – 8259 – 018 – 3

Text neprešiel jazykovou korektúrou.

www.romovia.vlada.gov.sk

Tento projekt je spolufinancovaný Európskou úniou v rámci Programu Slovensko.

Spolufinancovaný
Európskou úniou

ÚRAD
SPLNOMOCNENCA VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
PRE RÓMSKE KOMUNITY

OBSAH

Úvod	3
1. Teoretické východiská	5
2. Metodológia	10
3. Výsledky prieskumu tematickej analýzy	13
3.1 Viacnásobná diskriminácia v oblasti vzdelávania	13
3.2 Viacnásobná diskriminácia v oblasti zamestnania.....	26
3.3 Viacnásobná diskriminácia v oblasti zdravia	34
3.4 Viacnásobná diskriminácia na základe sexuálnej orientácie	40
3.5 Viacnásobná diskriminácia v oblasti participácie na rozhodovacích procesoch..	45
3.6 Viacnásobná diskriminácia v oblasti obchodu, predaja tovarov, služieb a voľného času.....	50
3.7 Ďalšie oblasti stretu s viacnásobnou diskrimináciou	57
Záver	58
Zdroje.....	60

Úvod

Predkladaná správa vznikla ako výstup z aktivity 1.3.2 Vypracovať analýzu rizík nepriamej a viacnásobnej diskriminácie špecificky so zameraním na práva žien a iných zraniteľných skupín vrátane mládeže do 26 rokov a detí, vyplývajúcej z Akčných plánov prioritnej oblasti Boj s protirómskym rasizmom a podpora participácie k Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 na roky 2022-2024.¹ Vypracovanie Akčných plánov je realizované každé tri roky členmi tematických pracovných skupín v gescii Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity (Úradu vlády Slovenskej republiky). Uvedená aktivita bola prijatá v rámci opatrenia 1.3, „zlepšiť uplatňovanie a dodržiavanie antidiskriminačného zákona v praxi,“ ktoré je zároveň cieľom samotnej aktivity.

Na základe konzultácií s vtedajšou expertkou pre prioritnú oblasť, ktorá túto požiadavku do Akčného plánu priniesla, ide o potrebu analýzy rizík najmä v prípade rómskych detí a mládeže. Pôvodná požiadavka zahrnúť do analýzy ženy ustúpila do pozadia najmä v súvislosti s priamym zisťovaním situácie v teréne, vzhľadom na fakt, že väčšina rómskych žien z nášho prieskumu si diskrimináciu na základe rodu ako samostatného dôvodu diskriminácie nevedomovala, prípadne ju popri niektorých iných, signifikantnejších dôvodoch prehliadala. Navyše, na tému diskriminácie rómskych žien existuje v súčasnej dobe pomerne dostatok zdrojov na tvorbu tematickej analýzy (Sloboda et al., 2023, Center for reproductive rights & Poradňa pre občianske a ľudské práva (ďalej ako Poradňa, 2017)). Prioritou tak v rámci úlohy zostáva skupina detí a mládeže.

Cieľom analýzy je prostredníctvom individuálnych pološtruktúrovaných rozhovorov s mladými Rómami a Rómkami identifikovať a popísať jednotlivé prejavy viacnásobnej diskriminácie vo vybraných oblastiach, a následne vyhodnotiť riziká diskriminácie vyplývajúce z etnicity a mladého veku a akýchkoľvek iných znevýhodňujúcich aspektov, ktoré tieto riziká stretu s diskrimináciou zvyšovali. Prostredníctvom zmapovania existujúcich organizácií, štátnych inštitúcií, mimovládneho sektora a nimi realizovaných opatrení, adresovaných (rómskej) mládeži, zameraných na predchádzanie a riešenie jednotlivých prejavov diskriminácie, je zároveň cieľom poskytnúť stručný prehľad súčasnej situácie na Slovensku v oblasti boja s diskrimináciou.

Pre efektívne naplnenie týchto cieľov sme zvolili induktívny analytický prístup, spočívajúci v identifikovaní prejavov a skúseností s diskrimináciou, a následnom vyhodnocovaní, nakoľko sú tieto skúsenosti pripísateľné veku, etnicite, prípadne iným znevýhodňujúcim aspektom (akým bola napr. sexuálna orientácia, socio-ekonomické zázemie, a pod.). Za mládež ako cieľovú skupinu tematickej analýzy sme pritom považovali osoby vo veku od 12 do 24 rokov.

¹ Finálne znenie Akčných plánov na roky 2022-2024 dostupné na: https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1598/akcne_plany_strategie_2030_na_roky_2022_2024_finale.pdf

Výsledky prieskumu potvrdili predpokladaný stret s diskrimináciou mladých Rómov a Rómok v rôznych oblastiach života: od prvých skúseností z oblasti vzdelávania, cez oblasť prístupu k tovarom alebo službám a hľadanie prvého zamestnania, až po skúsenosti z oblasti zdravotníctva, či participácie na rozhodovacích procesoch. Rizikovosť týchto skúseností spočívala v ich presahu z jednej oblasti do druhej, čím sa znásoboval ich vplyv a dôsledky na ich budúci život. Výsledkami nižšie prezentovaných zistení chceme poukázať na potrebu tieto riziká eliminovať, a apelovať na prijatie takých efektívnych opatrení, akými by bolo možné stretu s diskrimináciou predchádzať, a účinne sa jej brániť.

V nasledujúcej kapitole predstavíme stručný prehľad teoretických východísk, z ktorých sme v našej analýze vychádzali. Táto časť sa zameriava predovšetkým na rešerš výsledkov doterajších výskumov viacnásobnej diskriminácie na Slovensku. V nasledujúcej metodologickej kapitole predstavíme ciele tematickej analýzy, zhrnieme metodologické východiská a výskumné nástroje, ktoré sme pri analýze využili, vrátane uchopenia témy a spôsobu výberu výskumnej vzorky a lokality. V tretej, empirickej kapitole napokon stručne zhrnieme výsledky našich zistení podľa jednotlivých oblastí, vrátane vzdelávania, zamestnania a bývania, až po oblasť diskriminácie v oblasti obchodu, predaja tovarov a služieb a obsahovo jednej kratšej oblasti zameranej na zistenia, ktoré sa v našom prieskume vyskytli iba okrajovo, a nemáme ku nim dostatočné množstvo dát. Posledná časť je venovaná záveru analýzy, v ktorej stručne sumarizujeme výsledky našich zistení.

1. Teoretické východiská

Doterajšie výskumy viacnásobnej diskriminácie na Slovensku

Na tému viacnásobnej diskriminácie existuje v súčasnej dobe len veľmi málo výskumov, ktoré by nám na celoeurópskej úrovni poskytovali relevantné údaje o rizikách vyplývajúcich z tohto fenoménu pre mladých ľudí. Ešte menej to platí v prípade rómskych komunít.

Aj keď sú jednotlivé skúsenosti s diskrimináciou voči Rómom podrobne zdokumentované a popísané v rôznych štúdiách, z ktorých je zrejmé, že k diskriminácii dochádza častokrát na základe viacerých súčinne pôsobiacich dôvodov, len málokto z nich k tomu v interpretácii pristupujú s dôrazom na poukázanie samotnej viacnásobnosti, resp. kombinácie vplyvu viacerých znevýhodňujúcich aspektov. Príkladom toho sú rôzne štúdie dokumentujúce napr. nútenú sterilizáciu rómskych žien (Gall 2009, Centrum pre reprodukčné práva, Poradňa 2003, apod.), pri ktorej zohráva jednoznačne dôležitú úlohu okrem etnicity aj pohlavie, ako aj postavenie žien v spoločnosti.

Autorky publikácie zameranej na vnímanie viacnásobnej diskriminácie z pohľadu verejnosti (Sekulová & Gyárfášová, 2010) poukazujú na to, že určitú predstavu o týchto skúsenostiach nám môže poskytnúť kvantitatívny prieskum Európskej únie *Eurobarometer* z roku 2008. Z výskumnej správy uvedeného prieskumu vyplýva, že skúsenosť s viacnásobnou diskrimináciou reflektovali 3% opýtaných Európanov a Európaniek, no až 33% z nich uviedlo, že zažilo osobnú skúsenosť s diskrimináciou na základe veku (Sekulová & Gyárfášová, 2010:42). S odvolávkou na spomínaný prieskum Eurobarometer z roku 2008 autorky (2010) v tejto súvislosti poukazujú na zjavnú nízku reprezentatívnosť týchto výsledkov, vyplývajúcu z toho, že uvedené 3% predstavujú vo vzťahu k absolútnemu počtu len veľmi nerelevantný údaj (*Discrimination in EÚ, 2008 in Sekulová & Gyárfášová, 2010:42*).

V nadväznosti na tieto zistenia realizovali autorky publikácie (2010) svoj vlastný kvalitatívny výskum, ktorý prebiehal od mája do októbra 2009 v piatich slovenských mestách, zameraný na zistenie toho, či a do akej miery rozlišuje slovenská verejnosť medzi diskrimináciou na základe jedného dôvodu a medzi viacnásobnou diskrimináciou. Otázky v tomto výskume boli zamerané na spôsob vnímania a uvedomovania si jednotlivých špecifík viacnásobnej diskriminácie, a na jej prejavy v každodennej realite. Výskumné metódy spočívali v kombinácii fokusových skupín a pološtrukturovaných hĺbkových rozhovorov, v rámci ktorých si výskumníčky pripravili najčastejšie kombinácie znevýhodnení, s ktorými potom účastníkov výskumu v rozhovoroch konfrontovali. Autorky vysvetľujú, že jedna z troch vytvorených skupín bola zameraná na kombináciu etnicity, rodu a veku (toto mapovanie bolo realizované formou fokusových skupín v Rimavskej Sobote a v Prešove), a tvorilo ju 20 Rómov a Rómok vo veku 20-60 rokov. Otázky pre túto skupinu ľudí boli zamerané najprv na všeobecné asociácie

s viacnásobnou diskrimináciou, a potom na konkretizovanie situácie a špecifikovanie oblasti, v ktorej sa s diskrimináciou stretli.

Výsledky výskumu ukázali, že aj keď všetci členovia skupiny považovali výskyt viacnásobnej diskriminácie za dôležitý problém v spoločnosti, výraznejší rozdiel medzi viacnásobnou diskrimináciou a diskrimináciou na základe jedného dôvodu respondentí nereflektovali. Toto zistenie si autorky vysvetľujú najmä nedostatočným rozpracovaním ľudsko-právnej problematiky vo vyučovacích kurikulumoch na základných a stredných školách, ako aj nedostatočnou verejnou diskusiou na túto tému. Vysvetľujú, že účastníci výskumu vnímali pojem viacnásobnej diskriminácie skôr na úrovni individuálnej skúsenosti, než na úrovni celospoločenského problému.

Dôležitým zistením, na ktoré v tejto súvislosti autorky poukazujú, je, že nie všetky znevýhodňujúce aspekty účinkovali z hľadiska váhy a intenzity diskriminácie rovnako, ale že najväčšiu váhu mali etnicita a zdravotné znevýhodnenie, ktoré mali najväčší potenciál spustiť diskriminačné konanie. Autorky vysvetľujú, že ak už jednotlivec patril do niektorej z týchto dvoch skupín, ďalší dôvod už jeho situáciu významne nezhoršoval (Sekulová & Gyárfášová, 2010).

Na margo etnicity ako jedného z dvoch hlavných dôvodov diskriminácie autorky dodávajú, že *„rómska etnicita sa ukazovala ako taký silný dôvod znevýhodnenia, že kombinácia s rodom a vekom už nezohrávala takú veľkú rolu. Tieto kategórie majú účinnosť omnoho slabšiu, prípadne žiadnu“* (Sekulová & Gyárfášová, 2010:56). V tomto zmysle poukazujú autorky aj na vyvstávajúcu nižšiu citlivosť respondentov na niektoré dôvody diskriminácie, v rámci ktorej boli niektoré dôvody prehliadané, prípadne považované za normálne, ako napr. postavenie žien v spoločnosti, pri ktorom bolo kľúčovým aspektom to, že bol dotýčaný respondent Róm/ka, ale to, že išlo navyše o ženu alebo staršieho muža, už veľkú rolu nezohrávalo.

Zároveň ale autorky poukazujú na to, že aj keď samotné pridružené dôvody nezohrávali sami o sebe žiadnu významnejšiu rolu, tak v prípade, že sa tieto aspekty stretli a spojili naraz dohromady, spolu vo vzájomnej kombinácii predstavovali také závažné znevýhodnenie, že jednotlivcovi prakticky neumožňovali plnohodnotnú participáciu na všetkých zložkách spoločnosti. Vysvetľujú, že etnicita sa v tomto smere ukázala byť nielen ako najviac dominantné znevýhodnenie, ale že toto znevýhodnenie malo potenciál zároveň oslabovať niektoré ostatné dôvody, akými boli napríklad rod a vek (Sekulová & Gyárfášová, 2010). Najzávažnejšou kombináciou takýchto dôvodov pritom podľa autoriek bola kombinácia etnicity so sociálnym postavením, v rámci ktorej na tom boli najhoršie práve segregovaní Rómovia. Zároveň bolo v rámci etnicity prítomné ako dôležitý etnoidentifikačný znak aj priezvisko daného respondenta, na základe ktorého sa Rómovia z konkrétnej skupiny respondentov stretávali s odmietnutím a diskrimináciou rovnako ako v iných oblastiach.

Ďalším výskumom, ktorý vo významnej miere prispel k téme viacnásobnej diskriminácie zameranej špecificky na rómsku mládež, bol už spomínaný výskum Rady Európy, ktorého výsledky boli spracované v publikácii Barabariopen. Young Roma speak about multiple discrimination (Fremlova et al., 2014). Uvedená publikácia predstavuje výsledok projektu, ktorý sa začal realizovať v roku 2013, a vyplynul ako potreba zo strany samotných mladých Rómov a aktivistov na Konferencii rómskej mládeže z roku 2011, ktorej výstupom bolo zároveň vytvorenie Akčného plánu rómskej mládeže. Výskum bol realizovaný Radou Európy v spolupráci s partnermi, ktorých spoločným cieľom bol boj proti diskriminácii a podpora participácie rómskej mládeže. Projekt bol realizovaný prostredníctvom rozhovorov a fokusových skupín s mladými Rómami a Rómkami v ôsmich krajinách: Albánsku, Česku, Maďarsku, Rumunsku, Srbsku, Slovensku, Španielsku a Veľkej Británii. Projekt bol zameraný na jednotlivé dôvody diskriminácie ako etnicita, sexuálna orientácia, rodová identita, či status migranta. Uvedený výskum sledoval predovšetkým dva hlavné aspekty – spôsob života v rámci komunity a mimo nej, vrátane toho, čomu musia mladí Rómovia a Rómky čeliť, a to, aké stratégie si títo ľudia vyvinuli vo vzťahu k častým diskriminačným postojom, ktoré ich v živote obklopujú. Rozhovory výskumníci pretavili do výslednej podoby životných príbehov 9 mladých ľudí, vo veku 18 - 30 rokov.

Medzi najčastejšie prejavy a oblasti viacnásobnej diskriminácie, ktoré z výskumu vyplynuli, patrila diskriminácia na trhu práce a v prístupe k zamestnaniu, v rámci ktorého boli viacerí Rómovia a Rómky vylučovaní z pracovných pohovorov na základe farby pleti (Fremlova et al., 2014). Ďalej bola prítomná diskriminácia v oblasti vzdelávania, v rámci ktorého sa uvedené prejavy pohybovali na škále od „miernej nepriateľskej klímy v triede a medzi spolužiakmi,“ cez šikanovanie a osočovanie, až po epizódy ponižovania a násilia zo strany učiteľov. Uvedená oblasť zároveň zahŕňala aj segregáciu a umiestňovanie rómskych detí do špeciálnych typov škôl, či podceňovanie ich intelektuálnych vlastností (Fremlova et al., 2014).

U Rómov, ktorí boli zároveň príslušníkmi LGBT+ komunity, alebo mali status migranta, bolo prítomné časté vylučovanie a nepriateľstvo zo strany samotných členov komunity LGBT+. Autori (Fremlova et al., 2014) vysvetľujú, že títo členovia mali predsudky voči Rómom, a výhrady k (ne)napĺňaným rodovým očakávaniam (v prípade migrantov zase išlo o časté nepriateľstvo zo strany pôvodných Rómov alebo Nerómov, ktorí migrovali z rovnakej krajiny ako mladí Rómovia). Zároveň reflektovali viacerí účastníci výskumu aj osobnú skúsenosť s policajným zneužívaním a agresiou zo strany polície, v rámci ktorej bola vnímaná značná nedbanlivosť pri vyšetrovaní zo strany polície v prípadoch, kde boli obeťami Rómovia (Fremlova et al., 2014).

Uvedené zistenia dopĺňajú aj výsledky z iných štúdií (Sekulová & Gyárfášová, 2010), ktoré poukazujú na častú diskrimináciu v prístupe k tovarom a službám, ako sú bankové pôžičky, bývanie, zdravotné služby, či verejná doprava, alebo prístup do verejných priestorov (vrátane vstupov do reštaurácií, klubov alebo hotelov (Sekulová & Gyárfášová,

2010)). Takisto v oblasti vzdelávania poukazujú spomínané autorky na to, že ani tí Rómovia, ktorí mali vysokú školu, nepovažovali tento aspekt za záruku získania pracovného miesta, alebo toho, že sa nebudú stretávať s odmietnutím zo strany zamestnávateľov (Sekulová & Gyárfášová, 2010). Ďalej bolo na úrovni konkrétnych skúseností prítomné časté vylučovanie Rómov a Rómok z kľúčových rozhodnutí na lokálnej úrovni (a s tým súvisiaca potreba rómskej politickej reprezentácie), či obmedzovanie slobody prejavu jednotlivca, v rámci ktorej sa z pohľadu respondentov napríklad nedalo hovoriť o slobode prejavu, ak im za prípadný prejav hrozil nejaký spôsob trestu, a pod. (Sekulová & Gyárfášová, 2010).

Najčastejšie zaužívané stratégie vyrovnávania sa s viacnásobnou diskrimináciou

Na uvedené prejavy viacnásobnej diskriminácie si Rómovia a Rómky z uskutočneného výskumu Rady Európy (2014) časom vyvinuli rôzne stratégie a postupy na to, ako sa s diskrimináciou vyrovnávali. Relatívne častou stratégiou, ktorá z tohto výskumu vyplynula, bolo tzv. skrývanie, resp. popieranie svojej (rómskej) etnickej identity, ku ktorému dochádzalo podľa autoriek najmä preto, že si respondenti uvedomovali etnickú príslušnosť ako hlavný dôvod diskriminácie (Fremlova et al., 2014). Paralelne k tomu bolo u viacerých respondentov prítomné aj zjavné potláčanie jednotlivých epizód, v ktorých v minulosti zažívali diskrimináciu, v rámci ktorého tieto skúsenosti nezdieľali ani s priateľmi alebo blízkou rodinou, a nenahlasovali ich na políciu, nakoľko ich chceli zo svojich spomienok vytesniť, zabudnúť na ne, alebo poprieť, že sa dokonca stali (čo však bolo podľa autoriek nie vždy úspešné). Ďalšou takouto stratégiou bolo aj akceptovanie diskriminácie, ktorú si mnohí respondenti osvojili ako súčasť akejsi prirodzenej normy mnohých generácií, v rámci ktorej niektorí začali veriť tomu, že je to prirodzený spôsob „bytia Rómom“ (sledujúci princíp generačnej traumy). V tomto zmysle niektorí respondenti (poväčšine tí, ktorí mali status migranta, prípadne svoju rodnú lokalitu medzičasom opustili a odišli študovať alebo pracovať do zahraničia) považovali odchod z lokality, prípadne z krajiny za jediný spôsob, ako uniknúť diskriminácii. K tomu pravdepodobne tiež dospeli až na základe toho, že v zahraničí sa s diskrimináciou stretávali v oveľa menšej miere ako vo svojej rodnej krajine. V súlade s týmto presvedčením bol boj voči jednotlivým prejavom diskriminácie uvádzaný len ako potenciálne deklarovaná stratégia, ktorej sa mnohí báli, nakoľko predpokladali, že by ich to priviedlo do ešte zraniteľnejšej pozície, keďže si boli dobre vedomí toho, že Rómovia čelia diskriminácii aj v oblasti vynucovania ľudských práv (Fremlova et al., 2014).

Popri niektorých vyššie zmienených pasívnejších typoch stratégií sa našli aj takí, ktorí v procese vyrovnávania sa s diskrimináciou deklarovali o niečo optimistickejší prístup, a tieto osobné skúsenosti dokázali využiť na podnietenie k aktivizmu, a k správaniu orientovanému na zmenu, či vyhľadávanie informácií; iní to využili na znovu-utvrdzovanie identity a pocitu príslušnosti k vlastnej komunite. To súviselo s tým, že pre niektorých z nich predstavovala komunita v prípade potreby primárny zdroj pomoci, ktorá ich robila

silnejšími. Relatívne rozšíreným prístupom v tomto smere bolo aj hľadanie spojencov/aliancií, vyplývajúce opäť z uvedomovania si faktu, že ak niekto čelil diskriminácii osamote, umocňoval sa jeho pocit bezmocnosti a izolovanosti, v dôsledku čoho hľadal oporu u svojich príbuzných, priateľov, rómskych neziskových organizácií, a pod. V neposlednom rade bola relatívne častou a pozitívne orientovanou stratégiou vyrovnávania sa s diskrimináciou aj niektorá z foriem umenia, v rámci ktorej im možnosť pretavenia svojich emócií do slov, hudby, či divadelného projektu umožnila poukázať na potreby mladých ľudí (Fremlová et al., 2014).

Ako sme v predchádzajúcej časti uviedli, viaceré zistenia, ktoré boli identifikované v štúdií zo slovenského prostredia, sa prelínajú so zisteniami z výskumov realizovaných v iných krajinách Európskej únie, ktoré boli robené na inej vzorke, a inej skupine respondentov, čo iba potvrdzuje pomerne širokú rozšírenosť a výskyt fenoménu viacnásobnej diskriminácie ako významného problému, ktorému treba venovať zvýšenú pozornosť minimálne na úrovni verejnej diskusie.

2. Metodológia

Ciele tematickej analýzy

Hlavným cieľom tematického zisťovania bolo identifikovanie jednotlivých prejavov a oblastí rizík stretu s viacnásobnou diskrimináciou v cieľovej skupine mladých Rómov a Rómok vo veku 16 – 24 rokov. Poukázaním na jednotlivé oblasti, v ktorých sa naši respondenti najčastejšie stretávali s viacnásobnou diskrimináciou, chceme prispieť k lepšiemu poznaniu v tejto oblasti a k efektívnejšej implementácii existujúceho antidiskriminačného zákona v praxi. V rámci jednotlivých oblastí sme sa zameriavali predovšetkým na oblasť vzdelávania, zamestnania, zdravia, predaja tovarov a služieb v oblasti obchodu, voľného času, ďalej oblasti participácie na rozhodovacích procesoch a sexuálnej orientácie. V tomto zmysle sme považovali za dôležité zmapovať súčasnú situáciu na Slovensku prostredníctvom predstavenia jednotlivých aktérov štátnych a lokálnych politík v jednotlivých oblastiach, ktoré sa prostredníctvom konkrétnych opatrení podieľajú na eliminovaní prípadov a odstraňovaní dôsledkov viacnásobnej diskriminácie. Súčasťou tohto zmapovania sú odkazy aj na niektoré iné analýzy, realizované Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, ktoré v tejto správe používame a odkazujeme na ne iba v súvislosti s informáciami z rozhovorov so štátnymi inštitúciami, ktoré sme pre účely týchto analýz získali, a o ktoré sa v tomto výstupe opierame.

Metodologické východiská a voľba výskumných nástrojov

Pri uchopení témy viacnásobnej diskriminácie sme mali k dispozícii viacero možností, akými bolo možné k téme analýzy rizík pristúpiť. Po zohľadnení jednotlivých prístupov sme sa napokon rozhodli inšpirovať sa tým, ktorý vo svojej štúdii použili autori publikácie *Barabaripen* z roku 2014. Uvedený prístup spočíval predovšetkým v identifikovaní jednotlivých skúseností respondentov s diskrimináciou v rôznych oblastiach, naprieč životnými etapami a obdobím, v ktorom sa s nimi stretávali, a následnom vyhodnocovaní rizík, ktoré by mohli byť pripísateľné konkrétnym znevýhodňujúcim aspektom. Vychádzali sme z tézy, že čím viac znevýhodňujúcich aspektov budú respondenti z nášho prieskumu vykazovať, tým bude riziko, že budú vystavení niektorej forme viacnásobnej diskriminácie, vyššie. Ukázalo sa totiž, že niektoré aspekty majú potenciál toto riziko zvyšovať viac, ako ostatné, nakoľko majú väčšiu váhu, a preklenúť ich je pre respondentov oveľa ťažšie, ako ostatné. Samotné riziko sa pritom vyhodnocovalo až v rámci následnej analýzy, čo znamená, že nemuselo byť identifikované zo strany samotného respondenta. V tomto zmysle sme kládli dôraz predovšetkým na tie aspekty, s ktorými sa mladí Rómovia s ohľadom na svoj vek stretávajú častejšie, a ktoré sú pre nich príznačnejšie a charakteristickejšie oveľa viac ako u dospelých Rómov. V rozhovoroch sme sa pýtali na oblasti, o ktorých sme predpokladali, že s nimi rómska mládež môže mať osobnú skúsenosť, a potom následne analyzovali, do akej miery sú tieto skúsenosti pripísateľné

veku. Jednotlivé riziká sme tak vyhodnocovali z konkrétnych špecifik, ktoré môžu vyplývať z mladého veku, prípadne zdravotného znevýhodnenia, sexuálnej orientácie, či akýchkoľvek iných znevýhodňujúcich aspektov, v dôsledku ktorých sa s diskrimináciou stretávajú mladí Rómovia častejšie ako staršia generácia Rómov.

Uchopenie témy: Viacnásobná diskriminácia

Podľa definície Európskeho inštitútu pre rodovú rovnosť (EIGE) je viacnásobná diskriminácia definovaná ako „Akákoľvek kombinácia foriem diskriminácie osôb na základe pohlavia, rasového alebo etnického pôvodu, náboženstva alebo viery, zdravotného postihnutia, veku, sexuálnej orientácie, pohlavnej identity alebo iných charakteristík a diskriminácie, ktorou trpia tie osoby, ktoré majú tieto charakteristiky, alebo sa o nich predpokladá, že ich majú“ (EIGE, 2025).

V nadväznosti na túto definíciu rozšírili viacerí autori klasifikáciu viacnásobnej diskriminácie na jej dodatočnú a prierezovú formu. Autori publikácie Barabaripen (Fremlová et al., 2014) popisujú dodatočnú viacnásobnú diskrimináciu ako tú, pri ktorej k diskriminácii dochádza na základe dvoch alebo viacerých dôvodov súčasne, pričom jeden dôvod zároveň zintenzívňuje vplyv diskriminácie z iného dôvodu; a prierezovú diskrimináciu ako tú, pri ktorej sa viaceré súčasne pôsobiace dôvody vzájomne ovplyvňujú neoddeliteľným spôsobom tak, že vytvárajú odlišné a špecifické formy diskriminácie (Fremlová et al., 2014). V niektorých prípadoch autori poukazujú ešte na ďalšiu formu diskriminácie z rôznych dôvodov pri rôznych príležitostiach, pri ktorej jednotlivé dôvody pôsobia navzájom samostatne, no vzhľadom na to, že uvedený typ diskriminácie sa v našom prieskume prakticky nevyskytoval, prípadne sa vyskytoval len v minimálnej miere, sme sa s ohľadom na cieľ našej analýzy zamerali v našom výskume predovšetkým na dodatočnú a prierezovú formu diskriminácie.

Výber výskumnej vzorky a lokality

Výber lokalít prebiehal prostredníctvom regionálnych štruktúr Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, ktoré nám vďaka znalosti miestnych regiónov a lokalít sprostredkovali tipy a kontakt na respondentov z jednotlivých skupín. Nakoľko naším cieľom bolo zabezpečiť čo možno najpestrejšiu vzorku pozostávajúcu zo zástupcov rôznych skupín (vrátane členov komunity LGBT+, zdravotne znevýhodnených Rómov, rómskych žien, a pod.), vo výbere respondentov sme sa zamerali na tých, ktorých okrem samotnej príslušnosti k etnickej menšine znevýhodňovali aj iné, dodatočne pridružené aspekty.

Zároveň výber prebiehal aj vďaka osobným väzbám niektorých ďalších zamestnancov úradu, ktoré nadobudli vďaka osobnej skúsenosti z terénu.

S ohľadom na vopred zvolené kritériá (vekovú kategóriu a príslušnosť k rómskej etnicite) nebolo podstatné, aby Rómovia z nášho prieskumu pochádzali z jedného regiónu alebo konkrétnej lokality. Naopak, naším cieľom bolo skôr zabezpečiť pokrytie v rôznych

lokalitách a územiach Slovenska, vďaka ktorému je možné poukázať na rozšírenosť problému viacnásobnej diskriminácie.

Dokopy sme tak urobili rozhovory s dvadsiatimi respondentmi v siedmich obciach stredného a východného Slovenska. Cieľovú skupinu respondentov predstavovali Rómovia a Rómky vo veku 16-24 rokov, ktorí boli študentmi alebo absolventmi stredných škôl, takisto mladí zamestnaní, či zdravotne znevýhodnení Rómovia, mladé mamičky, ako aj respondenti z komunity LGBT+. Každý z nich zažil diskrimináciu minimálne v dvoch rôznych oblastiach, no ich skúsenosti sa líšili v závislosti od veku a počtu znevýhodňujúcich aspektov. Rozhovory boli realizované v období od júna do novembra roku 2024 a z tematického hľadiska boli zamerané na jednotlivé oblasti možného (predpokladaného) stretu s diskrimináciou, akými bola napríklad oblasť vzdelávania, zamestnania, zdravia, či predaja tovaru alebo prístupu k službám. S ohľadom na rozsiahlosť, pomerne širokú škálu a rôznorodosť oblastí, pri ktorých sa mohli mladí ľudia stretávať s viacnásobnou diskrimináciou, sme uprednostnili individuálne hĺbkové rozhovory a menší počet respondentov. Otázky rozhovoru boli usporiadané podľa tematických okruhov, pričom každý okruh predstavoval samostatnú oblasť diskriminácie.

3. Výsledky prieskumu tematickej analýzy

3.1 Viacnásobná diskriminácia v oblasti vzdelávania

Oblasť vzdelávania predstavuje jednu z kľúčových, a zároveň najkritickejších oblastí, v ktorej sa rómske deti (obzvlášť tie z vylúčených komunít) vôbec prvýkrát stretávajú s diskrimináciou a ocitajú sa v situáciách, kedy zažívajú nerovnocenné postavenie v porovnaní s ostatnými rovesníkmi. Ako potvrdzujú aj viaceré teoretické východiská, (Rigová et al., 2020), s negatívnymi skúsenosťami sa pritom deti zo znevýhodneného prostredia stretávajú už v materskej škole. Iní autori (Fremlová et al., 2014) zase poukazujú na skúsenosti zo základnej školy ako tie, ktoré sú kľúčové pre ich nasledujúci život v dospelosti, nakoľko formujú ich sebavedomie a jednotlivé epizódy z raného detstva ovplyvňujú ich motivácie, postoje a budúcu cestu k dospelosti (Fremlová et al., 2014).

Riziko viacnásobnej diskriminácie u detí z MRK spočíva v tom, že sú znevýhodnené príliš veľkým počtom znevýhodňujúcich faktorov a charakteristík už pri ich samotnom nástupe do školy, ako napríklad lokalitou, v ktorej bývajú, segregovanosťou obydľí a socio-ekonomickou situáciou rodiny, z ktorej pochádzajú, čo v konečnom dôsledku ovplyvňuje aj výber samotnej školy. Platí, že čím viac znevýhodňujúcich aspektov, tým väčšie je riziko, že budú vystavené niektorej forme diskriminácie.

V našom prieskume, ktorý sme vykonali pre potreby tejto analýzy, sa ako najrizikovejší faktor ukázal typ školy, ktorú dieťa navštevovalo, čo bolo ovplyvnené celou škálou faktorov: V prípade výberu strednej školy zohrávala napríklad veľkú úlohu finančná situácia rodiny, ktorá určovala, akú školu si môžu pre svoje dieťa dovoliť – chudoba totiž tento výber významne zužovala.

Ďalší typ obmedzenia predstavovala lokalita a miera jej vylúčenia, resp. segregácie; ako sa ukázalo, vylúčenosť a segregovanosť obydľí doslova predurčovala obyvateľov niektorých komunít nastúpiť na rôzne elokované pracoviská stredných odborných škôl, v súvislosti s ktorými býva v komunitách všeobecne prítomné presvedčenie, že konkrétne typy školy „sú (určené) pre nich“ (Lajčáková 2015).

Ako vyplynulo z analýzy našich rozhovorov, takéto tendencie boli zároveň podporované zo strany pedagógov a školských výchovných poradcov už na základných školách, počas toho, ako rodičom detí prezentovali a vyzdvihovali výhody elokovaných pracovísk, s cieľom zobrazíť ich v čo najlepšom svetle. Riziko tohto aspektu spočíva v tom, že nie je vyvažovaný druhou stranou a rodičom týchto detí nie sú rovnako prezentované aj ich nevýhody. Inými slovami, ak tento výber nie je podložený objektívnymi kritériami a rodičom sú predostierané len jednostranné pro-argumenty, prečo áno, väčšina rodičov má tendenciu podľahnúť akémusi pasívnemu nasledovaniu stereotypnej tendencie, či osvojeniu si generačne zaužívaného vzorca v lokalite, ktorý hovorí: „všetky deti od nás

chodia na túto najbližšiu školu.“ Nutné je poznamenať, že za takýmito jednostrannými pro-argumentmi stoja častokrát rôzne finančné motivácie a snahy o udržanie systému (Rigová et al., 2021). Tým, že rodičov nikto nekonfrontuje s možnými dôsledkami po tom, ako ich dieťa z takejto školy vyjde (ako napríklad horšej uplatniteľnosti na trhu práce) a samotní výchovní poradcovia k tomu rodičov v rámci poradenstva pri výbere strednej školy nijako nevedú, neapelujú na nich, ani im iný typ školy nijako dôrazne neodporúčajú, dáva to priestor a silu „prvej strane,“ ktorou sa upevňujú rôzne segregáčne tlaky. Inými slovami, neprítomnosť alebo ne-proaktívne opatrenia jednej strany nijako nebránia znásobovaniu vplyvu a tlaku tej druhej; najmä, ak je primárnym problémom absencia podporných tímov na školách.

Zároveň, ak sa k tomuto aspektu pridajú aj rôzne psychologické bariéry, ako je napr. strach rodičov poslať svoje deti do školy vo vzdialenejšom meste, z obavy, že sa im niečo stane (na ktoré v svojich výstupoch poukazujú aj rôzne iné štúdie, pozri napr. Lajčáková 2015:66), sú aj tí rodičia, pre ktorých by dochádzanie do vzdialenejšieho okresného mesta inak nepredstavovalo z finančného hľadiska žiadny zásadný problém, ovplyvňovaní bariérou strachu. V zmysle prirodzenej ľudskej potreby ochrániť svoje deti pred ďalšími nástrahami „vonkajšieho sveta,“ ktorý sa nachádza za hranicami lokality a miestnej komunity, sa tak rozhodnú uprednostniť voľbu tých bližších, pohodlnejších a dostupnejších možností v lokalite.

Čo sa týka konkrétnych foriem a prejavov samotnej diskriminácie, ukázalo sa, že bez ohľadu na to, či išlo o segregovaný alebo zmiešaný typ škôl,² určité formy diskriminácie boli prítomné na oboch z nich. Rozdiel bol v závislosti od typu školy v tom, či išlo o priame, otvorenejšie prejavy diskriminácie (ktoré sa vyskytovali a boli špecifickejšie skôr pre zmiešané typy škôl), alebo mali skôr štruktúrally charakter a boli príznačnejšie pre segregované typy škôl, vrátane elokovaných pracovísk. V tomto zmysle považujeme za dôležité uviesť, že ako segregované školy v tomto prípade vnímame aj školy, ktoré navštevujú rómske aj nerómske deti, no tie sú rozčlenené do samostatných segregovaných rómskych a nerómskych tried.

V tomto zmysle boli na zmiešaných typoch škôl v dôsledku menšinového zastúpenia rómskych detí v triede a prevažujúcej väčšine nerómskych relatívne často prítomné a podrobne popisované skúsenosti s rôznymi prejavmi diskriminácie, a to rovnako zo strany spolužiakov, ako aj samotných učiteľov.

² Pod pojmom segregovaná škola máme na mysli typ školy, v ktorej sa nachádzajú prevažne rómski žiaci, ktorí sú do týchto škôl cielene zaraďovaní, a tvoria v takýchto školách väčšinu. Pod takýmto typom školy zároveň rozumieme aj rôzne elokované pracoviská, ktoré sa nachádzajú priamo v segregovaných lokalitách, nakoľko sú v rámci rôznych štruktúrally preferencií považované a nepriamo podsúvané ako tie, ktoré sú určené pre nich.

Naopak, pod zmiešaným typom škôl rozumieme školy, v ktorých sa v rôznej miere nachádzajú rómski aj nerómski žiaci, bez toho, aby bol na nich v akejkoľvek forme vyvíjaný nátlak priestorovej segregácie.

Medzi najčastejšie popisované prejavy diskriminácie, s ktorými sa naši respondenti stretávali, patrili rôzne formy verbálneho osočovania a slovných útokov, ako aj rôzne formy sociálnej segregácie, v rámci ktorej sa rómske deti bavili iba s rómskymi, nerómske s nerómskymi a dochádzalo tak k vytváraniu vlastných skupiniek, na ktoré následne reflektovali aj samotní učitelia v prístupe k nim:

„Tak žarty si robia z nás, napríklad, že sme proste čierni, a tak.. A je tam rozdiel. Viac sa bavia medzi svojimi, jak s nami. Aj učitelia. Všetky reagujú tak isto na nás. Akože robia rozdiely. Napríklad s bielym sa budú rozprávať lepšie, ako s nami.“ (respondentka, 14 rokov)

„Tak spolužiaci mali problém. Sadali si – robili si vlastné skupiny, nás ako Rómov tak odsudzovali, že boli sme iba my - Rómovia, chceli sme sa k nim prispôbiť, ale tak oni mali vlastný.. no proste nadávali, že sme čierni, a..“ (respondent, 21 rokov)

(O učiteľoch): „Proste aj keď sme niečo nevedeli, tak nám vraveli a zhadzovali, napríklad „Ty nezmaturuješ, ty to nedáš,“ dávali nám najavo, že na to nemáme.“ (respondentka, 22 rokov)

„Školy, resp. učiteľky sa nám dievčatám - Rómkam tak nevenovali, iba sme ticho sedeli, a venovali sa iba nerómkam. Dali nám iba písanku, ceruzku, a že tam sedzte, takže to bolo tak.“ (respondentka, 24 rokov)

„My sme ako cigánky sedeli pokope, bolo nás hneď vidieť, čiže učitelia aj keď niečo vysvetľovali, vždy išli dozadu a nevysvetľovali to vpredu, že by aj my sme videli.“ (respondentka, 22 rokov)

„Odkedy som nastúpila do piateho ročníka, mala som inú učiteľku, všetko sa to zmenilo, a proste predná lavica boli bieli a zadná lavica Rómovia.“ (respondentka, 16 rokov)

„Učitelia si viacej všímali tých nerómskych spolužiakov ako nás, cigánky. Proste sa im viacej venovali jak nám.“ (respondentka, 22 rokov)

Takýmto spôsobom dochádzalo k prehliadaniu rómskej skupiny detí v triede, ako aj k jej následnému vynechávaniu zo vzdelávacieho procesu (čo malo za následok zníženú kvalitu vzdelávania rómskych detí v triede). Zároveň mali učitelia v rámci všeobecného prehliadania taktiež tendenciu ignorovať niektoré typy problémov so zlým zaobchádzaním, či medziskupinové konflikty medzi spolužiakmi, ktoré v tomto ohľade nijako neriešili, ani po nadchádzajúcej intervencii zo strany rodičov:

„Boli už moji rodičia v škole kvôli tomu, ale učiteľky to nijak neriešili. Ani riaditeľka.“ (respondentka, 14 rokov)

Ďalším typom priestorovej segregácie, na ktoré sme v našich rozhovoroch síce nenarazili, ale vieme, že ku nim dochádza a sú prítomné na rôznych typoch škôl po celom Slovensku, sú aj osobitné stoly pre rómske deti v jedálni, vrátane špeciálne vyhradeného času na výdaj stravy, ktorý je v harmonograme zaradený často až po bežných hodinách výdaja (Alexander & Hodál 2020).

Na segregovaných typoch škôl dochádzalo častejšie skôr k priestorovej segregácii, v rámci ktorej sa na štrukturálnej úrovni vytvárali špeciálne rómske triedy, či celé školy.

„Riaditeľ triedi deti. Napríklad z Mlyna dá dole, a napríklad z obce, alebo kto je dobrý, dá ich hore. Toto je tam chyba na tej škole. Že nikdže u škole tak nit, len tu. Na tej druhej. Takže zmení napríklad, dole sú z Mlyna a – no, poviem tak - gádže sú hore, aj také lepšie deti. Toto je tam chyba.“ (respondent, 18 rokov)

Predchádzajúca citácia referuje k segregovanej škole v Michalovciach, do ktorej síce chodia spoločne rómske aj nerómske deti, no rómske deti sú riaditeľom školy oddeľované podľa toho, či pochádzajú z miestnej osady, alebo žijú v lepších podmienkach v lokalite. V tomto prípade je teda vhodnejšie hovoriť skôr o segregovanom type vzdelávania, než školy z hľadiska pomeru návštevnosti rómskych a nerómskych detí.

Osobitnou oblasťou, v ktorej sa diskriminácia na segregovaných typoch škôl prejavila najvýraznejšie, bolo obdobie pandémie Covid-19, počas ktorého dochádzalo k uzatváraniu celých škôl, pričom deti pochádzajúce zo sociálne znevýhodneného prostredia nemali vytvorené rovnaké podmienky pre poskytovanie kvalitného vyučovania tak, ako nerómske. Fyzickým zatvorením škôl a presunom vyučovania do online prostredia deti zároveň prichádzali aj o ďalšie benefity, ktoré im pravidelné dochádzanie do školy umožňovalo, akými bolo napríklad bezplatné stravovanie v zmysle jedného teplého jedla denne. V našom prieskume sme sa stretli s tým, že deti z Vítkoviec alebo Jarovnic nemali k dispozícii tablety alebo iné technické prostriedky potrebné pre zabezpečenie online vyučovania dištančnou formou. Známy je nedávny prípad namietanej diskriminácie 16-ročného dievčaťa z Jarovnic,³ v súvislosti s ktorým bola v zastúpení Poradňou podaná antidiskriminačná žaloba pre obmedzený prístup k vzdelaniu, počas ktorého žiačka nemala zabezpečený prístup k digitálnym technológiám počas covidu. Uvedenú žalobu však okresný súd v Prešove v januári tohto roku nakoniec zamietol.

„Nemali sme tablety. Pani učiteľky nám nosili papiere, my sme to vypracovali a po takých dvoch týždňoch prišli a zozbierali to.“ (respondent, 13 rokov)

³ Viac o prípade v tlačovej správe Poradne pre občianske a ľudské práva: <https://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2025/01/TS-Sud-zamietol-zalobu-v-pripade-namietanej-diskriminacii-romskeho-dietata-v-pristupe-k-vzdelaniu-pocas-pandemie-Covid-19.pdf>

Uvedený aspekt taktiež nepochybne súvisí s celkovou slabšou vybavenosťou elokovaných pracovísk, nakoľko mnohé z nich sú v havarijnom stave (Balážová 2015). Zároveň sa počas pandémie zviditeľnil vplyv nedostatočnej odbornej prípravy učiteľov na prácu s deťmi z MRK (Rafael & Krejčíková 2020:6).

Dopady diskriminácie

Vyššie popísané prejavy diskriminácie mali následne presah aj do ďalších oblastí a významne ovplyvňovali najmä šance respondentov uplatniť sa pri vstupe na pracovný trh pomocou nájdania vhodného zamestnania.

Aj v tomto smere sa ukazovalo ako najvýznamnejšie riziko práve typ školy. Nízka kvalita vzdelania a typ absolvovaného učebného odboru na segregovaných typoch škôl mala za následok výrazne nižšie šance pri uplatnení sa na pracovnom trhu (Balážová 2015, Lajčáková 2015, ÚHP et al. 2020). Status absolventa špeciálnej školy môže obmedzovať ďalšie vzdelávanie tým, že absolvent si môže vybrať len z možností určených pre tento typ vzdelania – najčastejšie ide o odborné učilišťa. Status absolventa dvojročného učebného F-odboru, napr. odbor „praktická žena“ a iné, šance absolventov na úspech v zamestnaní výrazne znižujú (ÚHP et al. 2020, Inštitút zamestnanosti 2020). Po ukončení týchto odborov, sa úroveň dosiahnutého vzdelania totiž nerovná stredoškolskému, a v mnohých prípadoch ani základnému vzdelaniu (nakoľko sú takéto 2-ročné odbory primárne určené tým, ktorí základnú školu neukončili deviatym ročníkom). Školy s takýmto typom vzdelávania tak poskytujú vzdelanie, ktoré sa pohybuje v najnižších priečkach vzdelávacieho systému. Výrazným problémom segregovaných a elokovaných pracovísk v tomto smere nie je len úroveň kvality samotného vzdelania (Štofková Dianovská et al. 2023), ale aj relatívne vysoký počet detí pochádzajúcich z MRK v jednotlivých triedach elokovaných pracovísk, čo uplatniteľnosť absolventov podobných typov odborov na pracovnom trhu ešte viac znižuje (Inštitút zamestnanosti 2020). V tomto prípade však treba uviesť, že vyšší počet takýchto žiakov v triedach sa často nachádza aj v bežných stredných odborných školách a naopak, existujú elokované školy s nižším počtom žiakov, takže ide naozaj o relevantný údaj.

Zároveň, k horšej uplatniteľnosti na trhu práce nepochybne prispievalo aj spomínané vynechávanie rómskych žiakov zo vzdelávacieho procesu, v rámci ktorého sa im nedostávalo dostatočnej podpory a pozornosti zo strany pedagógov (čo bolo častým javom skôr na zmiešaných školách). Viacerí respondenti v našom prieskume reflektovali, že práve kvôli nedostatočnej podpore učiteľov, či rodičov, si svoje vzdelanie nakoniec nedokončili, a pri výbere do zamestnania boli oproti iným uchádzačom v znevýhodnenej pozícii. Jednou z nich bola respondentka, ktorá sa uchádzala o pozíciu v národnom projekte, ktorej hlavnou náplňou práce bola práca s deťmi, a napriek tomu, že bola sama matkou viacerých detí (vdďaka čomu mala s prácou s deťmi osobné skúsenosti), boli pri výbere uprednostňovaní mladší uchádzači s ukončenou strednou školou, napriek tomu,

že na predmetnú pozíciu spĺňala všetky požadované kvalifikačné predpoklady, no nakoniec na ňu bola vybraná iná Rómka:

„Keď som sa uchádzala na pohovore o robotu, že chcem pracovať, že mám skúsenosti s deťmi, že mám deti, viem, ako sa s nimi zachádza, ale nevybrali ma. Tak tam bol dôvod, že tam boli mladšie a skúsenejšie, mali papiere, že študovali, že aj to, aj to. Preto. Ale som dodala tak, že nemohli mať viacej skúseností tie mladšie 18–19-ročné ako ja, čo mám 24. To znamená, že mne sa neudeje nejaká robotu, keď ja tiež viem zaobchádzať s deťmi, viem aj písať, viem aj čítať, to nehrá rolu, že mám výučné papiere, hej, a keby som mala možnosť študovať, by som išla študovať, ale v tom čase sa nám nikto nevenoval, ani moji rodičia, nevšimli si to, či sa učím, či nie, vtedy to nebolo nutné. Ale ja som dávala aj to, že oni deti nemajú, ja mám deti, a mám s nimi skúsenosť. To, že ona má papiere, že ona je študentka, a že vie aj písať, to viem aj ja, písať aj čítať, ale ja mám tú skúsenosť zaobchádzať s deťmi, a hlavná rola je práca s deťmi.“ (respondentka, 24 rokov).

V dôsledku toho, že na segregovaných typoch škôl s prevládajúcim počtom rómskych žiakov je menej prítomné osočovanie od ostatných spolužiakov, ktoré by odkazovalo na ich etnickú príslušnosť (nakoľko sami sú jedným z nich), nie sú títo respondenti pripravení čeliť podobným nástrahám po tom, ako z tej školy vyjdú. Absentujúce negatívne skúsenosti s priamou diskrimináciou v školskom prostredí na takýchto školách sú však vyvažované systematickou diskrimináciou v zmysle poskytovania nižšej úrovne vzdelania ponúkanej na elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl, ktoré sú častokrát umiestňované priamo v alebo v blízkosti lokalít rómskou populáciou, ako aj v zmysle prevládajúcej nižšej kvality vzdelania na týchto školách, v dôsledku ktorého majú absolventi takýchto typov škôl výrazne obmedzené možnosti aj pri ich následnom vstupe a zaradení sa na pracovný trh. O to väčšia je tak ich následná „zrážka s realitou“ po tom, ako z tej školy vyjdú, a systém im začne hádzať polená pod nohy.

Iným príkladom takéhoto negatívneho dopadu diskriminácie na mladých respondentov je aj ich časté rozhodnutie nepokračovať vo vzdelávaní po ukončení povinnej školskej dochádzky (Lajčáková 2015), ktoré je možné pripísať dôsledkom zlého zaobchádzania zo strán učiteľov, či spolužiakov. Zároveň k tomu mnohých žiakov vedie aj ich osobná motivácia či subjektívny dôraz kladený pomoci svojej rodine v zmysle zlepšenia finančnej situácie a prispenia do domácnosti finančným príjmom. Horším, no zato oveľa častejším prípadom vo vylúčených komunitách je však neukončenie základnej školy v dôsledku nedostatku podporných opatrení po ukončení povinnej školskej dochádzky, a jej prípadné dokončovanie v neskoršom veku (v tzv. F odboroch alebo v programe vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania, či prostredníctvom externého testovania (MŠVVM, 2022)).

Posledným vyzozorovaným dôsledkom, ktorý sme v našom prieskume mali možnosť zaznamenať, bola aj značná nedôvera a znížené sebavedomie našich respondentov vo

vlastné schopnosti, čo podľa našej interpretácie viedlo k postupnej strate všeobecnej dôvery aj k nerómskym obyvateľom, čo bolo z nášho uhla pohľadu pripísateľné práve dlhodobej predchádzajúcej segregácii a zlému zaobchádzaniu na školách.

Pomocou vyššie popísaných prejavov v našom prieskume sa nám podarilo dokázať, že miera rizika viacnásobnej diskriminácie sa v oblasti vzdelávania najviac odvíjala od typu školy. Ako sme v predchádzajúcej časti uviedli, najmä z priestorovej segregácie na segregovaných alebo elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl plynulo najviac dôsledkov a mali najzávažnejší vplyv na ich budúci život. Pri zmiešaných typoch škôl zase spočívalo najvýznamnejšie riziko diskriminácie v jednotlivých znevýhodňujúcich aspektoch (akými bola popri samotnej etnickej príslušnosti napr. lokalita, z ktorej rómsky žiak pochádzal, prípadne chudoba), ktoré sa pre ostatných spolužiakov stávali vďačným terčom diskriminácie vo forme verbálneho osočovania a slovných urážok. Príkladom viacnásobnej diskriminácie v našom prieskume bola vyššie spomínaná škola v Michalovciach, do ktorej síce chodili spolu rómske aj nerómske deti (z tohto hľadiska predstavovala zmiešaný typ školy), no riaditeľ v nej triedil žiakov podľa lokality, z ktorej pochádzali. A napriek tomu, že v žiadnom prípade neznižujeme vplyv takýchto foriem diskriminácie na zmiešaných typoch škôl, predpokladáme, že by to mohlo mať miernejšie dopady, a žiaci sa s nimi dokázali lepšie vyrovať, vďaka tomu, že na takýchto školách boli s jednotlivými prejavmi diskriminácie konfrontovaní priebežne, a naučili sa s nimi lepšie pracovať.

Vo vzťahu k teoretickým východiskám tak uvedené prípady situácií predstavovali príklady dodatočnej alebo zloženej diskriminácie, ktoré mali následne presah do ďalších oblastí života, a s narastajúcim počtom skúseností v neskoršom veku tak nadobúdali formu prierezovej diskriminácie. V tomto zmysle sa tak pretrvávajúce následky diskriminácie vo vzdelávaní (výsledkom ktorej bola napríklad nízka úroveň dosiahnutého vzdelania) odrazili u respondentov neskôr pri hľadaní práce, kedy uvedený aspekt pôsobil súčasne a vo vzájomne neoddeliteľnej interakcii s inými znevýhodňujúcimi aspektmi, akými bola napr. etnická príslušnosť alebo chudoba.

Súčasná situácia na Slovensku: Prehľad opatrení štátu a mimovládneho sektora, prípadne ďalších aktérov zameraných na elimináciu diskriminácie vo vzdelávaní

Z prehľadu rôznych doterajších štúdií, ktoré sa zaoberali mapovaním potrieb mladých ľudí pochádzajúcich z rôznych etnických menšín je zrejmé, že opatrení, ktoré by nejakým spôsobom riešili alebo priamo aktívne odstraňovali jednotlivé prejavy diskriminácie, je veľmi málo. Hoci by to malo byť samozrejmom súčasťou práce a kompetencie rôznych výchovných poradcov, pedagógov či školských psychologov, táto zodpovednosť je častokrát prenášaná do prostredia mimo školy, na ich rodičov alebo rôzne mimovládne organizácie.

Rozhodli sme sa preto pozrieť na to, ktoré inštitúcie sa podieľajú na prijímaní akých opatrení zameraných na odstraňovanie foriem diskriminácie a do akej miery sa na tom podieľajú jednotliví aktéri, ktorí by za to mali byť priamo zodpovední.

Podľa aktuálne platného Štatútu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity prislúcha dôležitá úloha pri odstraňovaní bariér aj samotnej inštitúcii ÚSVRK. Jednou z niekoľkých prioritných úloh podľa tohto štatútu je aj vykonávanie intervenčných opatrení, ktoré v individuálnych prípadoch súvisia s porušením zásady rovnakého zaobchádzania a nediskriminácie (ÚSVRK 2022). Zároveň podľa organizačného poriadku Úrad vybavuje aj „*návrhy, žiadosti a podania fyzických osôb a právnických osôb zamerané na riešenie zlepšovania postavenia príslušníkov rómskych komunít v spoločnosti*“ (ÚSVRK 2024:13).

V súvislosti s touto činnosťou Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity realizoval v minulom kalendárnom roku dotazníkový prieskum adresovaný interným zamestnancom ÚSVRK, ktorého cieľom bolo zmapovať frekvenciu a priebeh procesu spracovávania prichádzajúcich podnetov na porušenie antidiskriminačného zákona, s ktorými sa na Úrad splnomocnenca pravidelne obracajú potenciálne obeť diskriminácie. Súčasťou cieľov uvedenej aktivity je aj navrhnutie odporúčaní na sprehľadnenie a systematizáciu procesov.

Na úrovni štátnych inštitúcií sa téme diskriminácie takisto venuje aj Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR, ktoré v minulom roku vydalo *Metodickú príručku desegregácie vo výchove a vzdelávaní* (MŠVVM, 2023). Ide o praktický dokument, ktorý má slúžiť na predchádzanie a eliminovanie segregácie vo vzdelávaní prostredníctvom predstavenia jednotlivých typov situácií s rizikom segregácie v danej oblasti, vrátane dôvodov, pre ktoré ku nim dochádza, a návrhov jednotlivých riešení, ako takéto situácie riešiť. Cieľovou skupinou, pre ktorú je táto príručka určená, sú na jednej strane zamestnanci samotného rezortu školstva, vrátane zriaďovateľov, riaditeľov a pedagogických zamestnancov škôl, a na strane druhej zase odborná verejnosť, samosprávy a členovia školských rád, ako aj samotní rodičia a zákonní zástupcovia žiakov (MŠVVM, 2023). Uvedená príručka je zároveň východiskom pre rôzne národné projekty, v rámci ktorých ministerstvo čerpá primárne z konceptov desegregácie uvedených v príručke. Jedným z nich je aj Národný projekt *Príležitosť pre všetkých*, v ktorom bude ministerstvo pilotne vo svojej réžii overovať jednotlivé koncepty v 12-15 lokalitách, počas obdobia troch rokov.

Ďalším takýmto projektom je NP „*Podpora vzdelávacích príležitostí*.”⁴ V spolupráci s Výskumným ústavom detskej psychológie a patopsychológie (VÚDPaP) má za cieľ v

⁴ Pre viac informácií o NP pozri napr. [Podpora vzdelávacích príležitostí | ITMS21+ Verejná časť](#)

danom roku vykonať opätovné testovanie, resp. rediagnostiku detí vo veku 6 – 10 rokov, ktoré boli nesprávne zaradené do špeciálnych škôl s diagnózou ľahkého mentálneho postihnutia. Jednou z podaktivít tohto projektu má byť aj zriadenie tzv. adaptačných tried na bežných typoch škôl. Novinkou v tomto roku je aj NP s názvom „*Predčasné ukončenie školskej dochádzky*”⁵ (PUŠD), ktorého cieľom je opätovne v spolupráci s VÚDPaP vytvoriť a verifikovať systém včasného varovania pred predčasným ukončením školskej dochádzky, vrátane vytvorenia praktických metodík zameraných na predchádzanie tomuto javu. Pilotná fáza projektu bude pritom prebiehať počas nasledujúcich dvoch rokov, a to primárne v Prešovskom kraji.

Zároveň ministerstvo v minulom kalendárnom roku schválilo tzv. *Katalóg podporných opatrení* (MŠVVM 2024), ktorého revidované vydanie nadobudlo platnosť 1. septembra 2024. Uvedený katalóg obsahuje po novom 21 podporných opatrení vo výchove a vzdelávaní, poskytovaných školou alebo školským zariadením, ktorých cieľom má byť zníženie podielu žiakov, ktorí nedosahujú základnú úroveň zručností, ďalej (zníženie) socioekonomického vplyvu na vzdelávacie výsledky žiakov, a zároveň podpora rovnosti príležitostí detí vo vzdelávaní. Opatrenia majú za cieľ zvýšiť podiel detí na predprimárnom vzdelávaní, znížiť mieru predčasného ukončovania školskej dochádzky a prispôsobiť vzdelávanie individuálnym potrebám.

Poslednou aktuálnou aktivitou, ktorou sa MŠVVM snaží eliminovať prejavy diskriminácie vo vzdelávaní, sú v spolupráci s Národným inštitútom vzdelávania a mládeže (NIVAM) projekty „*Podpora pomáhajúcich profesií 3,*” a medzinárodný projekt „*Inovácie v odbornej príprave pedagogických a odborných zamestnancov v kontexte inkluzívneho vzdelávania v školách so žiakmi z rómskych komunít.*” Posledný menovaný projekt sa zameriava na tvorbu publikácií v rómskom jazyku, ktorými sa snaží prispieť k inkluzívnemu vzdelávaciemu prostrediu, rešpektujúcemu potreby žiakov z rôznych kultúrnych prostredí, vrátane žiakov z rómskych komunít.

Ďalšou inštitúciou v našom prostredí, ktorá by sa mala na úrovni štátu jednoznačne zaoberať diskrimináciou v oblasti vzdelávania, je Štátna školská inšpekcia. Ako už vyplýva zo samotného názvu, jej úlohou má byť okrem iného aj kontrolovanie procesu vzdelávania a dodržiavania všetkých predpisov, ako aj odbornosti celého vyučovania. Z rozhovoru so zástupcami samotnej ŠŠI, ktorý bol realizovaný pre potreby inej tematickej analýzy (Drgoncová & Plachá & Rigová, 2025), však vyplynulo, že z praktického hľadiska sa jej úloha častokrát obmedzuje len na zisťovanie podozrení na diskrimináciu na školách a jej následné informovanie príslušných orgánov, akými sú napr. SNSĽP.

⁵ Viac o národnom projekte pozri napr. <https://vudpap.sk/podporne-cinnosti-vudpap/projekty-vudpap/np-pusd/>

Začatie výkonu školskej inšpekcie je však podmienené naplnením jedného z dvoch hlavných indikátorov: a) zaradením školy do plánu inšpekčnej činnosti na príslušný školský rok; b) podaním podnetu na vykonanie inšpekcie niektorou z právnických alebo fyzických osôb. To znamená, že pokiaľ konkrétna škola nie je zaradená do plánu na príslušný rok a v danom školskom roku na ňu nikto nepodá žiaden podnet, nepodlieha tak proces vzdelávania na tejto škole žiadnemu dohľadu ani kontrole vyučovacieho procesu.

Riziko, ktoré v tomto ohľade najviac vnímame, je v tom, že tomu, aby vôbec k podaniu podnetu došlo, bránia rôzne aspekty: na jednej strane už vyššie spomínané segregáčné tendencie rôznych aktérov, vrátane ich snahy a motivácií o udržanie systému, na strane druhej nedostatočné povedomie, informovanosť a motivácia prípad nahlásiť zo strany samotných obetí - Rómov. Kombinácia náhodného výberu školy do tohto plánu a nedostatku motivácie, povedomia, či informovanosti Rómov o možnostiach, ako diskriminačnú situáciu riešiť, tým proces podania podnetu výrazne komplikuje. Rodičia rómskych detí sú totiž navyše častokrát cielene ovplyvňovaní vo vnímaní situácie zo strany učiteľov a výchovných poradcov, ktorí im svoje diskriminačné praktiky prezentujú ako *“najlepšie možné riešenia (vzdelávania), kde sa budú deti cítiť dobre...”* (Lajčáková 2015:21).

Ako potvrdzujú aj viaceré iné teoretické východiská, k dosiahnutiu tohoto stavu je častokrát využívaná technika tzv. „podsúvanej vôle,” v dôsledku ktorej obeť častokrát nemajú pocit, že sa k nim niekto zachoval nespravodlivo, *„vlastným presvedčením, že dané rozhodnutie je pre nich výhodné”* (Lukšík et al. 2023:27).

Vyššie uvedené riziká v zmysle nedostatočnej účinnosti a nízkej efektivity štátneho orgánu tak vyplývajú predovšetkým z jeho obmedzenej kompetencie; presnejšie z toho, že súčasťou týchto kompetencií nie je kontrolovanie dodržiavania antidiskriminačného zákona, ale iba informovanie a oboznamovanie vedenia školy o porušení zákazu segregácie v prípade, že boli počas inšpekčnej kontroly zistené prvky segregácie. V takomto prípade môže inšpekcia pristúpiť k udeleniu prípadných nápravných opatrení, ktorých prijatie sa po určitej lehote opätovne kontroluje. Zároveň môže Štátna školská inšpekcia pristúpiť k odvolaniu riaditeľa a vyradeniu školy zo siete škôl, avšak aj toto opatrenie je limitované skutočnosťou, že vyradenie školy spadá pod kompetenciu samotného ministerstva.

Ďalším problémom, ktorý z týchto legislatívnych medzier vyplýva, je príliš nízka výška prípadnej sankčnej pokuty, ktorá pre zriaďovateľov škôl väčšinou nepredstavuje príliš vysokú finančnú záťaž a po ich uhradení im nič nebráni v tom, aby v diskriminácii pokračovali ďalej.

O niečo väčšie kompetencie má v slovenskom prostredí Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSLP), ktorého činnosť spočíva predovšetkým v monitorovaní a hodnotení

dozriavania ľudských práv a zásad rovnakého zaobchádzania. Okrem iného zabezpečuje právnu pomoc obetiam diskriminácie prostredníctvom mimosúdneho urovnania, mediácie alebo právneho zastupovania na súde, a takisto poskytuje vzdelávacie a odborné služby pre jednotlivé cieľové skupiny. Na tému segregácie vo vzdelávaní vydalo Stredisko v roku 2022 publikáciu *Segregácia vo vzdelávaní – analýza známych poznatkov* (SNSLP 2022), ktorej cieľom je zmapovať situáciu existujúcej segregácie rómskych detí a žiakov na Slovensku, a taktiež zarámcovať medzinárodnú a slovenskú legislatívu v oblasti diskriminácie.

Na úrovni mimovládnych organizácií sa téme diskriminácie (nielen) v oblasti vzdelávania venuje Poradňa, zameraná na odstraňovanie diskriminácie v rôznych oblastiach verejného života. V oblasti vzdelávania tak, napríklad poskytuje účinnú právnu pomoc v prípade diskriminácie a segregácie rómskych detí, a na svojej webovej stránke archivuje viaceré súdne konania, v rámci ktorých poskytovali členovia organizácie obetiam diskriminácie právne zastupovanie.

Ďalšou organizáciou v mimovládnom sektore je občianske združenie EduRoma, ktoré sa popri téme predprimárneho a primárneho vzdelávania Rómov ako dominantnej téme venuje aj téme diskriminácie rómskych žiakov v prístupe ku kvalitnému vzdelávaniu formou vyčleňovania rómskych žiakov z hlavného vzdelávacieho prúdu. Jedným z prípadov, ktorému sa v tejto oblasti venovalo, bol prípad segregácie na škole v Šarišských Michaľanoch, v súvislosti s ktorým vydala organizácia v roku 2017 kritickú reflexívnu správu (Petrasová, Pavlov 2017)⁶. V tejto súvislosti vydalo združenie v uplynulých rokoch viaceré metodické príručky, ako napr. *Vzdelávanie na okraji* (Rafael et al. 2022) alebo *Školy proti segregácii* (2017), ktorá je zameraná na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov v slovenskej spoločnosti.

Jednotlivým prípadom porušovania ľudských práv sa v našom prostredí venuje aj organizácia Amnesty International Slovensko, ktorá vedie kampane za systémovú nápravu, zmenu zákonov, ako aj postojov jednotlivých predstaviteľov vlády a štátu k ľudským právam. V poslednom období takisto žiadali o ukončenie diskriminácie vo vzdelávaní rómskych detí, v súvislosti s ktorým odučili tisíce hodín ľudskoprávneho vzdelávania na školách. V roku 2017 vydala Amnesty International Slovensko v spolupráci s Európskym centrom pre práva Rómov a Rómok výskumnú správu: *Lekcia z diskriminácie – segregácia rómskych detí v základnom vzdelávaní v SR* (Amnesty International Slovensko & ERRRC, 2017) ako výsledok mapovania situácie v oblasti politik a legislatívy. Ich záujem sa doposiaľ sústreďoval predovšetkým na prípadové štúdie segregácie vo vzdelávaní v Šarišských Michaľanoch/Ostrovnoch, Moldave nad Bodvou a Rokycanoch.

⁶ Výstup v publikácii dostupnej na: <https://eduroma.sk/docs/pribeh-skoly-v-sarisskych-michalanoch.pdf>

V neposlednom rade stojí za zmienku spomenúť neziskovú organizáciu Inkluscentrum – centrum inkluzívneho vzdelávania, zameranú na podporu vzdelávania v školskom prostredí. Organizácia sa venuje najmä podpore pedagogických pracovníkov, školských podporných tímov, miestnych samospráv a samotných škôl, za účelom lepšieho a efektívnejšieho začlenenia detí s rôznorodými potrebami do vzdelávacieho procesu. Zároveň sa Inkluscentrum zaoberá aj advokáciou a presadzovaním systémových zmien na národnej úrovni tak, aby sa inkluzívne vzdelávanie stalo prístupnejším a kvalitnejším pre všetky deti.

Odhliadnuc pritom od samotnej existencie jednotlivých organizácií sme vzhľadom k ich nízkemu počtu zaznamenali aj porovnateľne nízku mieru vnímania a povedomia o týchto organizáciách zo strany samotných respondentov. Spomedzi organizácií, ktoré by mladí ľudia poznali, boli respondentmi zmieňované viac tie, ktoré sa zameriavali skôr na podporu, vyrovnávanie alebo zmierňovanie týchto dopadov diskriminácie vo forme mentorovania alebo poskytovania rôzneho druhu podpory.

Takouto organizáciou, ktorú mladí ľudia vo svojich výpovediach viackrát spomenuli, bola organizácia *Divé maky*, ktorá usporadúvaním rôznych spoločných podujatí či skupinových stretnutí podporuje mladé rómske talenty, ktorým takýmto spôsobom poskytujú služby sprevádzania, podpory a mentoringu pre mladých Rómov (Kriglerová et al., 2022). Alternatívami k tomu sú rôzne štipendijné programy Rómskeho vzdelávacieho fondu (REF), v ktorých je takisto kľúčová práca s mentorom.

Výsledkom práce a mapovania viacerých týchto organizácií sú rôzne príručky, spomedzi ktorých je väčšina zameraná na oblasť segregácie ako najrozšírenejšej formy prejavu vo vzdelávaní. Príkladom toho môže byť metodická príručka zameraná na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov (Lajčáková et al., 2017, Rafael et al. 2022, MŠVVM 2023), či príručka s názvom *Diskriminácia v školstve – Ako sa brániť* (Alexander & Hodál 2020). Okrem toho, že svojim čitateľom pomáhajú s priamym identifikovaním diskriminácie, autori zároveň sumarizujú možnosti, ako sa diskriminácii brániť pomocou predstavenia rôznych dostupných právnych nástrojov vo forme podania odvolania či sťažností adresovaných školskej inšpekcii, rovnako ako podania žalôb a rôznych podnetov na prokuratúru alebo SNSLP ako antidiskriminačného orgánu, zároveň prichádzajú aj s predloženým adresárom inštitúcií, ktoré túto tému riešia (Alexander & Hodál 2020).

Niektoré z nich (Lajčáková 2015, Amnesty International a European Rights Centre 2017) zase prichádzajú s konkrétnymi odporúčaniami adresovanými priamo predsedovi vlády, ministerstvu školstva, či európskej komisii, napríklad v podobe prijatia komplexného akčného plánu proti diskriminácii a segregácii vo vzdelávaní, vrátane zavedenia komplexných metodologických pokynov a zabezpečenia ich distribúcie do všetkých vzdelávacích zariadení, či zvýšenia právomoci Štátnej školskej inšpekcie (Amnesty

International a European Rights Centre 2017). Zároveň títo autori apelujú na zabezpečenie kvalitnejšieho vzdelávania výchovných poradcov a pedagógov, lepšiu komunikáciu a prácu s rodinami, či podporu mentoringových a tútorských programov na stredných školách (Lajčáková, 2015).

3.2 Viacnásobná diskriminácia v oblasti zamestnania

Ako sme v predchádzajúcej časti uviedli, skúsenosti našich respondentov pri hľadaní práce a ich šance pri prijatí do zamestnania boli do veľkej miery ovplyvnené už ich predchádzajúcimi skúsenosťami, ktoré respondenti nadobudli v mladšom veku, a to predovšetkým v oblasti vzdelávania. Viacnásobnosť diskriminácie v tomto prípade spočívala v presahu a nabaľovaní jednotlivých rizík, ktoré ich významným spôsobom znevýhodňovali pri vstupe na pracovný trh a získaní dôstojného zamestnania.

Typ vyštudovanej školy, jej kvalita (vrátane vyštudovaného odboru), diskriminácia vo forme segregácie alebo vynechávania zo vzdelávacieho procesu, či nedostatku pozornosti a podpory zo strany pedagógov, predstavovali pre našich respondentov výrazne limitujúce aspekty ešte pred nástupom do prvého zamestnania.

Hoci si viacerí z tých, ktorí už mali s hľadaním zamestnania osobnú skúsenosť, pripúšťali možný vplyv iných aspektov, najväčšie riziko, ktoré naši respondenti vnímali, a najčastejšie ho v svojich rozhovoroch reflektovali, spočívalo v etnických stereotypoch a predsudkoch zo strany potenciálneho zamestnávateľa. Rómski muži aj ženy zapojení do našich rozhovorov boli presvedčení, že o ich (ne)úspechu pri hľadaní práce častokrát rozhoduje u budúceho zamestnávateľa fakt, že sú Rómovia alebo Rómky. Táto skutočnosť bola z ich pohľadu vyvoditeľná na základe rôznych aspektov.

Zatiaľ čo pri telefonickom alebo e-mailovom kontakte zohrávalo veľkú úlohu už rómsky znejúce priezvisko, či lokalita, v ktorej bývali, a ktorú uvádzali vo svojom životopise, pri prvom osobnom stretnutí zohral dôležitejšiu rolu celkový prvý dojem a tmavšia farba pleti. Ako dokazujú aj výsledky viacerých štúdií, miera diskriminácie vnímanej pri hľadaní zamestnania býva z pohľadu respondentov oveľa vyššia ako v samotnom zamestnaní (Markovič, Plachá 2020:88-89). Rozhodujúcim faktorom v tomto smere tak bol samotný proces prijatia.

„Dávam si žiadosti aj na iné práce, tak tiež tam nie je odozva, a ani mi neodpovedajú na e-mail, tiež si myslím, že to tak berú, že „okolie tejto obce.“ Možno je to pol na pol, že som z okolia obce, a možno aj preto, že som Rómka. Nemajú dobré skúsenosti so zamestnancami z tejto obce, a všetkých hádžu do jedného vreca.“ (respondentka, 19 rokov)

V niektorých prípadoch bola etnicita a príslušnosť k rómskej menšine zisťovaná zo strany zamestnávateľa už vopred, pri telefonickom kontakte:

„Brigádu som si hľadala...Volala som tam telefonicky, tak sa ma hneď pýtali, či som Róm alebo Neróm, som im vravela, že som Rómka, tak sa hneď začali vyhovárať, že tú robotu pre mňa nemajú. Na druhý deň tam volala moja spolužiačka, a jej povedali, že môže nastúpiť. Ona bola Nerómka.“ (respondentka, 22 rokov)

Inokedy, keď takéto indície neboli, a rómsku príslušnosť nebolo možné identifikovať dopredu na základe lokality, priezviska, alebo iných parametrov, sa na to zamestnávateľa

dopytovali osobne, a pokusy o získanie pracovného miesta zlyhali pri prvom stretnutí na pracovnom pohovore.

V jednej konkrétnej situácii, ktorú som zažil, mi bola predložená normálne otázka na telo, že či som Róm. A keď som povedal áno, tak akože viedlo sa ďalej akože ten pohovor, ale na konci bolo povedané „Ozveme sa neskôr,“ a toto sa mi, napríklad, nepozdávalo, a nepáčilo sa mi to.” (respondent, 23 rokov)

Klasickým príkladom (nielen) z nášho prieskumu bola situácia, kedy po telefóne s potenciálnym zamestnávateľom bolo dohodnuté miesto stále voľné, účastník bol prizvaný na osobný pohovor, no po prvom osobnom kontakte bolo prijatie do zamestnania odrieknuté s odôvodnením, že už je konkrétne miesto obsadené, prípadne sa viac na zanechaný kontakt neozvali. V tomto smere bolo rozhodujúcim faktorom prvé osobné stretnutie s potenciálnym zamestnávateľom.

„Dokončil som školu, hľadal som si prácu, lebo priateľ – kolega mi povedal, že potrebujú niekde do práce, tak som hneď tam prvý deň išiel, zavolať som tam najprv, či potrebujú naozaj tam, tak povedali „áno, potrebujeme, môžete prísť zajtra ráno o siedmej,“ dohodli sme sa na čase, prišiel som tam, tak jak videli, že som Róm, tak mali s tým problém, povedali, že „Dobre, nechajte telefónny kontakt, ozveme sa vám,“ a už sa neozvali.“ (respondent, 21 rokov)

Etnicita a etnické stereotypy sa v tomto prípade ukázali byť ako tak silný aspekt znevýhodnenia, že ju v niektorých prípadoch neprevážili ani niektoré iné, zvýhodňujúce aspekty, ktoré by inak slúžili v prospech respondentov, akým bolo napríklad dosiahnuté vyššie vzdelanie. Ako dokazuje aj nasledujúca výpoveď nášho respondenta, ktorý mal ukončené vysokoškolské vzdelanie, ukázalo sa, že ani tento aspekt mu nebol dostatočnou zárukou toho, že sa mu podarí nájsť vhodné zamestnanie, a nebude sa stretávať s odmietnutím.

„Nemal som to jednoduchšie vôbec. Tiež som sa stretol s veľa takými situáciami, ktoré aj napriek tomu, že som mal ešte nejaké skúsenosti a dostatočné vzdelanie, keď som vlastne prišiel na pohovor osobný, tak možno som nespĺňal ich predstavy, neviem. Čiže stretol som sa aj s odmietnutím veľa krát.“ (respondent, 23 rokov)

Na podobný fenomén poukazujú aj autorky štúdie Lajčákovej a kol. z roku 2017. S odvolávkou na výsledky zberu dát Rozvojového programu OSN z roku 2012 píšú, že s vyšším dosiahnutým vzdelaním síce šanca u Rómov na získanie vhodného zamestnania rástla, no neplatilo to absolútne, a v niektorých prípadoch naďalej zostávali nezamestnaní aj mnohí Rómovia s vyšším vzdelaním. Vysvetľujú, že aj v prípade voľného pracovného miesta sa k nemu „skôr dostanú zamestnanci nerómskej populácie ako Rómovia s potrebnou kvalifikáciou“ (UNDP 2012 In Lajčáková et al. 2017:17).

Na predchádzajúcom príklade dobre vidieť, že ani predchádzajúca pracovná skúsenosť, ktorá je vo všeobecnosti podľa autorov štúdie (UNDP 2012) jedným z hlavných

predpokladov vyššej šance na uplatnenie Rómov na trhu práce (UNDP 2012:132 in Lajčáková 2017:17), nepomohla prevážiť alebo preklenúť aspekt etnicity. Nakoľko mnohí zamestnávateľia vyžadujú práve predchádzajúcu pracovnú skúsenosť pri nástupe do zamestnania ako jednu z hlavných podmienok prijatia, na ktorú Rómovia nedostávajú mnoho príležitostí, mnohí z nich sa tak dostávajú do začarovaného kruhu dlhodobej nezamestnanosti a chudoby.

Napriek tomu, že sa väčšina skúseností s diskrimináciou v oblasti zamestnania u našich respondentov vzťahovala skôr na samotný proces prijatia, stretli sme sa aj s respondentmi, ktorí sa s negatívnymi skúsenosťami stretávali aj po tom, ako už boli do zamestnania prijatí a určitú dobu v ňom pracovali. Jedným z takýchto prejavov bolo napríklad zaradenie na nižšiu pracovnú pozíciu, z dôvodu nedôvery v zručnosti a schopnosti rómskeho zamestnanca:

„Tak hneď pri nástupe do práce boli v tom, že nevedeli, na akú pozíciu ma hodiť. Dali ma na tú nižšiu, že to bude lepšie, lenže tam poniektorí boli tiež utláčaní, tam nám dávali najavo, že toto by si asi nedal, že toho nejdem zaučať, alebo tak. Aj napriek vyštudovanému odboru ma dali najprv na nižšiu pozíciu a až po overení ma dali na tú, kde som mal byť.“ (respondent, 20 rokov)

Hoci je z uvedeného príkladu zrejmé, že zaradenie na nižšiu pozíciu súviselo v tomto prípade najmä s tým, že dotyčný respondent nemal (napriek dosiahnutému vzdelaniu) žiadne predchádzajúce pracovné skúsenosti, respondent mal pocit, že k danému zaradeniu došlo aj kvôli jeho mladému veku, ktorý popri rómskej etnicite vnímal ako viacnásobnú diskrimináciu.

Zároveň bolo zo strany viacerých respondentov vnímané aj časté nerovnaké, resp. nespravodlivé odmeňovanie Rómov a Nerómov, s ktorým mali respondenti osobnú skúsenosť, alebo vo svojom okolí poznali niekoho, kto mal v porovnaní s ostatnými kolegami na rovnakej pozícii iný plat:

„Keď ja robím na stavbe, biely má plat v českých korunách 60 000, a ja ako Róm napríklad 30 000, a robíme tú istú prácu. Niekedy je to naopak, ja robím viac ako biely, biely dostane väčšiu výplatu ako ja“ (respondent, 18 rokov).

„Poznám aj bielych, čo majú vyšší plat, robia na – v tej istej firme, a majú – cigáni majú menší plat. Tak podľa mňa by to malo byť spravodlivé, každý by mal mať jednaký plat.“ (respondent, 21 rokov).

Riziko diskriminácie v tomto prípade rastie na tých pracoviskách, na ktorých okrem prípravy a práce s uchádzačmi z rómskych komunít absentuje aj príprava a práca s ostatnými zamestnancami - Nerómami. Z tohto dôvodu je veľmi dôležitá kontrola nediskriminačného správania, prejavenie záujmu o integráciu ľudí z rómskych komunít do zamestnaneckého kolektívu, ako aj usmernenie zo strany vedenia podnikov alebo firiem, ktoré sú zodpovedné za nastavovanie vzorov kultúry na pracovisku.

Okrem niekoľkých vyššie spomenutých rizík však existujú aj ďalšie dôvody, ktoré mladých Rómov a Rómky dostávajú do znevýhodneného postavenia v porovnaní s Nerómami. Hoci sme sa v našom prieskume nestretli so všetkými z nich, výsledky viacerých štúdií poukazujú na to, že ide o pomerne široko rozšírené a výrazné prekážky v uplatnení Rómov na trhu práce. Príkladom takejto bariéry môžu byť napríklad exekúcie, s ktorými ešte naši respondenti s ohľadom na svoj vek nemali osobnú skúsenosť, no práve z výsledkov jednotlivých štúdií (Lajčáková 2017, TRIXIMA 2022) vieme, že môže na respondentov hľadajúcich si prácu pôsobiť demotivujúco. Riziko danej bariéry tak v tomto ohľade spočíva v tom, že zadlženosť a exekúcie ľudí zvädzajú uchýľovať sa k nelegálnej práci, ktorá im umožní zarobiť peniaze bez strhávania určitej sumy exekútorom na splatenie dlhu (TRIXIMA 2022:38).

Takisto žiaden z respondentov nereflektoval osobnú skúsenosť so segregáciou na pracovisku vo forme oddelených šatní, alebo explicitné formy nadávok a urážok na pracovisku, napriek tomu, že existujú početné dôkazy o tom, že k týmto prejavom dochádza v rôznych formách a typoch zamestnaní po celom Slovensku. Rozsiahly, 18-mesačný komparatívny výskum Very Messing napríklad poukazuje na rozšírený fenomén inzerovania pracovných pozícií s poznámkou, že Rómovia by sa na ne hlásiť nemali (Lajčáková et al. 2017), čo z legislatívneho hľadiska vykazuje všetky znaky diskriminačného konania a porušenia antidiskriminačného zákona. Iné štúdie zas poukazujú na špeciálnu formu znevýhodnenia rómskych žien, ktorých zastúpenie dosahovalo v roku 2017 úroveň 16%, zatiaľ čo miera zamestnanosti rómskych mužov na trhu práce predstavovala 26% (Hidas et al., 2018, Kureková et al., 2022). Novšie dáta poukazujú na ešte výraznejší rozdiel medzi mužmi a ženami v produktívnom veku, v rámci ktorého bolo v roku 2020 zamestnaných 31% mužov z MRK, v porovnaní so 14% žien z MRK (Markovič, Plachá 2020:47-48).

Uvedené rodové nerovnosti na trhu práce sú spôsobené viacerými aspektmi. Podľa výskumu Inštitútu finančnej politiky z roku 2018 zohráva dôležitú rolu tradičné rozdelenie úloh v rómskych domácnostiach, v rámci ktorého sa ženy častejšie venujú prácam v domácnosti a výchove detí (Hidas et al., 2018). Iní autori zase poukazujú na zjavnú súvislosť existencie týchto výraznejších rozdielov s rodovými stereotypmi a názormi na rodinné roly (UNDP 2010, TRIXIMA 2022). Vysvetľujú, že dokonca aj v prípade, že už má žena staršie deti, môže pre ňu predstavovať problém dochádzanie do práce, nakoľko je pre ňu náročné zosúladiť rodinný a pracovný život. Ak k tomu vezmeme do úvahy fakt, že niektoré ženy nastupujú na materskú dovolenku prakticky bezprostredne po ukončení školskej dochádzky, v dôsledku čoho tak okrem nepokračovania vo vzdelávaní opustia pracovný trh na niekoľko rokov, ich šance na úspech v zamestnaní a uplatnení na trhu práce sú po návrate z materskej dovolenky o to ťažšie (TRIXIMA 2022). Častým javom, na ktorý vo svojich výstupoch poukazujú aj výsledky iných štúdií (Fremlová et al., 2014), sú implicitné stereotypné predpoklady zamestnávateľov o ženách-Rómkach, ktoré sú považované za rizikové, nakoľko už pri výberovom konaní predpokladajú, že budú mať

v blízkej budúcnosti väčší počet detí, a v práci budú často chýbať, čím sa ich šance na úspech v práci ešte viac znižujú (Fremlová et al., 2014).

V našom prieskume sme mali možnosť porozprávať sa aj s mladými mamičkami, ktoré si síce diskrimináciu na základe rodovej príslušnosti explicitne nijako nepripúšťali, no bolo zrejmé, že určitú rolu to pri znevýhodnení v uplatnení sa na pracovnom trhu zohrávalo. Problém je, že v mnohých prípadoch to je pri diskriminácii na základe etnicity ťažko identifikovateľné, nakoľko spoločnosť dané rozdiely častokrát ani nevníma, a viacnásobnosť dôvodov medzi jednotlivými aspektmi nerozoznáva, pretože prevažuje aspekt etnicity. A hoci nepopierame, že s určitým typom znevýhodnenia na trhu práce sa často stretávajú aj nerómske ženy z majority (napríklad po návrate z materskej dovolenky), u rómskych žien je tento aspekt vplyvom vstupu rôznych etnických a rodových stereotypov oveľa výraznejší.

Dopady diskriminácie

Respondenti z nášho prieskumu pociťovali ako dôsledok diskriminácie najmä vysokú mieru demotivácie hľadať si v budúcnosti ďalšie zamestnanie, a zároveň aj pokles sebavedomia a viery vo vlastnú sebahodnotu a schopnosti. Nakoľko sme však prieskum robili iba s mladými ľuďmi do 24 rokov, konkrétny dopad v ich ďalšom živote, v kontexte skúseností aj z iných oblastí, sme v tomto smere nereflektovali. Obsiahnutie takýchto aspektov by si vyžadovalo podstatne dlhodobejší výskum, ktorý tak vzhľadom na to, že väčšinu respondentov tvorili čerství absolventi stredných škôl, nebolo možné zreflektovať. Z realizovaných rozhovorov však vyplynulo, že v súvislosti s ich deklarovaným postojom do budúcnosti bolo zrejmé, že na samotné hľadanie práce ešte úplne nezanevreli. Určitý trend však možno predpokladať na základe výsledkov rôznych doterajších štúdií (Fremlova et al., 2014, TRIXIMA 2022), že s narastajúcim počtom vlastných negatívnych skúseností a skúseností iných ľudí z ich okolia sa budú prikláňať k odchodu do zahraničia, kde je reflektovaná väčšia otvorenosť voči ľuďom pochádzajúcich z rôznych etnických prostredí.

V našom prieskume sa ukázalo, že riziko viacnásobnej diskriminácie v oblasti zamestnania a uplatnenia mladých Rómov a Rómok na pracovnom trhu zvyšovalo spolupôsobenie rôznych predchádzajúcich skúseností a znevýhodňujúcich aspektov, ktoré nesú znaky nerovnakého prístupu a príležitostí. Medzi najdôležitejšie z nich patrilo nízke dosiahnuté vzdelanie, vek, a nedostatok pracovných skúseností, ako aj etnické a rodové stereotypy voči ľuďom z rómskych komunít, ktoré v tomto smere predstavovali najväčšie riziko diskriminácie. Hoci výsledky viacerých štúdií (UNDP 2012, Lajčáková 2017) poukazujú na to, že existujú aj isté objektívne aspekty, ktoré Rómom šance pri hľadaní práce a uplatnení sa na pracovnom trhu zvyšujú (dostatočné vzdelanie, či predchádzajúca pracovná skúsenosť), najdôležitejšie bolo prekenuť etnické stereotypy a do zamestnania vôbec nastúpiť. A napriek tomu, že jednotlivé prípady diskriminácie z oblasti zamestnania predstavovali príklady viacnásobnej diskriminácie sami o sebe,

spolupôsobením a presahom predchádzajúcich aspektov z oblasti vzdelávania vznikla určitá forma prierezovej diskriminácie, s ktorou naši respondenti následne vstupovali do ďalších oblastí života.

Súčasná situácia na Slovensku: Prehľad opatrení štátu a mimovládneho sektora, prípadne ďalších aktérov zameraných na elimináciu diskriminácie v oblasti zamestnania

Podobne ako v oblasti vzdelávania sa zdá byť paradox, že existuje oveľa väčší počet organizácií a opatrení zameraných na podporu zamestnanosti, než na elimináciu a odstraňovanie prejavov samotnej diskriminácie v zamestnaní.

Na úrovni orgánov štátnej správy je to predovšetkým Národný inšpektorát práce, ktorý dohliada na činnosť ôsmich regionálnych inšpektorátov práce vo všetkých krajských mestách. Tie majú na starosti výkon inšpekcie práce u zamestnávateľov prostredníctvom svojich inšpektorov, a je možné sa na ne obrátiť prostredníctvom podania podnetu pri podozrení z porušovania pracovnoprávných predpisov.

Takisto Poradňa ako mimovládna organizácia naďalej monitoruje prípady porušovania ľudských práv, v riešení ktorých sa nijak nešpecializuje na konkrétnu oblasť, a prostredníctvom podávania podnetov a zastupovania Rómov v súdnych konaniach rieši jednotlivé prípady diskriminácie aj v oblasti zamestnania.

Všetky ostatné inštitúcie a organizácie sa však zameriavajú skôr na spomínané predchádzanie diskriminácie prostredníctvom zavádzania jednotlivých podporných opatrení.

Na úrovni štátnych inštitúcií to je napríklad Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže, ktoré od školského roku 2015/2016 realizuje tzv. systém duálneho vzdelávania, v rámci ktorého má byť v spolupráci s konkrétnym zamestnávateľom zabezpečená praktická príprava študentov stredných odborných škôl vo forme zaškolenia u budúceho zamestnávateľa, ku ktorému po úspešnom ukončení štúdia nastúpia do pracovného pomeru.

Takisto Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny spustil začiatkom roka 2024 Národný projekt Finančné stimuly pre zamestnanosť, zameraný na podporu získavania, zapracovania a udržania zamestnania a podporu nezamestnaných ľudí vo veku do 30 rokov so znevýhodneným postavením na trhu práce z dôvodu veku, komplikovanej rodinnej situácie, nízkeho vzdelania, straty pracovných návykov, či zdravotného postihnutia. Vzhľadom na špecificky nastavenú cieľovú skupinu projektu je však adresnosť tohto projektu pre Rómov a Rómky na Slovensku podmienená splnením kritéria znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, alebo spadáním pod kategóriu NEET, ktorú predstavujú mladí ľudia, ktorí sú nezamestnaní, nepokračujú v procese vzdelávania, ani sa nezúčastňujú na odbornej príprave.

Zároveň Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny v januári 2024 odštartovalo Národný projekt Inštitút sociálnej ekonomiky II., zameraný na zvýšenie zamestnanosti znevýhodnených a zraniteľných osôb prostredníctvom podpory vzniku a fungovania udržateľných sociálnych podnikov vo forme poskytovania odborných konzultácií poskytovaných záujemcom o sociálne podnikanie, ako aj samotným sociálnym podnikom.

Ďalším významným projektom, ktorý sa vo veľkej miere podieľa na zlepšení zamestnanosti ľudí z MRK, a teda predchádzaní diskriminácie, je Národný projekt Rozvojové tímy v gescii Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Súčasťou týchto rozvojových tímov, ktoré pôsobia vo vybraných 60-ich obciach z Atlasu rómskych komunít (2019), je aj pozícia rozvojového pracovníka pre pracovné poradenstvo, ktorej hlavným cieľom je zvýšiť zamestnanosť a zamestnateľnosť ľudí z MRK prostredníctvom poskytovania pracovného poradenstva, podpory a prípravy na pracovný trh v jeho pôsobnosti.

Zároveň od roku 2024 prebieha v kompetencii Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR aj Národný projekt Ľudia a hrady – krok k sociálnej ekonomike, ktorý kontinuálne nadväzuje na projekty z minulých období, zameraných na podporu zamestnávania znevýhodnených skupín obyvateľstva pochádzajúcich z MRK na obnove národných kultúrnych pamiatok.

Na úrovni mimovládnych organizácií je to organizácia EDUMA, ktorá pomocou rôznych zážitkových workshopov, tréningov a inovatívnych storytellingových nástrojov zameraných na emocionálne učenie (napr. EDUMA virtuálna realita, v ktorej môžu účastníci vzdelávania na vlastnej koži zažiť situácie, v ktorých čelia predsudkom) pomáha firmám so zavádzaním inkluzívneho prístupu k zamestnancom, s cieľom lepšie porozumieť potrebám zraniteľných skupín.

Na špeciálnu podporu zvýšenia zamestnanosti rómskych žien sa zameriava Program rozvoja a zvyšovania zamestnateľnosti žien z marginalizovaných rómskych komunít, „UPre ženy,“ realizovaný Karpatskou nadáciou od roku 2022.

Takisto program Omama, realizovaný občianskym združením Cesta von, aktuálne zamestnáva 50 rómskych žien pochádzajúcich z MRK, s nízkym vzdelaním, ktoré prostredníctvom dobre vyvinutej metodológie vyškoluje a posúvajú ženy v osobnostnom raste počas celej ich profesionálnej kariéry v Ceste von.

V neposlednom rade zohráva dôležitú úlohu pri zamestnávaní ľudí z MRK aj nezisková organizácia Človek v ohrození, ktorá od roku 2016 realizuje Program zamestnávania, zameraný na zvyšovanie šancí na pracovné uplatnenie najviac znevýhodnených ľudí na trhu práce, a to prostredníctvom poskytovania odborného poradenstva a prepájania vhodných kandidátov s konkrétnymi zamestnávateľmi. Za zmienku stojí takisto nepochybne spomenúť aj Projekt CRIS, zameraný na posilnenie pozície neverejných

poskytovateľov služieb zamestnanosti, a poskytovanie integrovaných služieb ľuďom zo zraniteľných skupín na trhu práce.

3.3 Viacnásobná diskriminácia v oblasti zdravia

Diskriminácia mladých Rómov v zdravotníctve je predmetom viacerých štúdií a správ, ktoré poukazujú na pretrvávajúce nerovnosti a výzvy v prístupe k zdravotnej starostlivosti. Ako vyplýva z viacerých z nich (World bank 2012, Belák 2020), Rómovia trpia v oveľa väčšej miere infekčnými a chronickými chorobami, a ich celkový zdravotný stav je vo viacerých oblastiach výrazne horší, než u majoritnej populácie. Z ďalších výsledkov vyplýva, že obzvlášť mladí Rómovia vo veku 16 až 24 rokov čelia výrazným prekážkam v prístupe k zdravotníckym službám, čo negatívne ovplyvňuje ich celkový zdravotný stav (FRA, 2018). Tento problém je obzvlášť dôležitý najmä preto, že mladí ľudia predstavujú kľúčovú skupinu v podpore dlhodobého zdravia a sociálneho začlenenia. Diskriminácia mladých Rómov v zdravotníctve je vážnym problémom, ktorý môže mať negatívne dôsledky na ich zdravie, dôstojnosť a postoj k využívaniu základných zdravotných služieb. Táto situácia je ovplyvnená rôznymi faktormi ako je vek, etnická príslušnosť, socioekonomický status, pohlavie, sexuálna orientácia, či geografická lokalita.

V našom prieskume sa ako najrizikovejší faktor ukázal vplyv etnických stereotypov zdravotníckeho personálu o rómskych pacientoch, k utváraniu a upevňovaniu ktorých prispieva viacero vyššie spomenutých faktorov. Okrem samotnej príslušnosti k rómskej etnickej menšine, ktorú je možné vyvodiť už pri prvom osobnom kontakte v ambulancii alebo zdravotnom zariadení rómskeho pacienta s nerómskym zdravotníkom, sú etnické stereotypy častokrát spájané s lokalitou, v ktorej Rómovia a Rómky bývajú. Z doposiaľ uskutočnených štúdií (Centrum pre reprodukčné práva, Porada pre občianske a ľudské práva 2003, Ort-Mertlová, Jerotijević 2025) je známych viacero prípadov, kedy sanitka do rómskej lokality nepríde, alebo do nej pravidelne prichádza s oneskorením. Podobne ako v oblasti zamestnania, pri ktorom sa naši respondenti stretávali s vylučovaním z pracovných pohovorov už na základe rómsky znejúceho priezviska alebo lokality, ktorú uvádzali vo svojom životopise, aj v oblasti zdravotnej starostlivosti predstavovalo bývanie vo vylúčenej rómskej lokalite významne rizikový faktor, ktorý môže v určitých prípadoch spustiť diskriminačné konanie.

Najčastejším prejavom diskriminácie v našom prieskume bol neprimeraný prístup zdravotníckeho personálu, ktorý má negatívny dopad na zdravie, dôveru a celkový prístup rómskej mládeže k zdravotnej starostlivosti. Ako sme v predchádzajúcom odseku uviedli, tento problém často pramení zo stereotypov, predsudkov a nedostatku informácií v zdravotníckych zariadeniach. Zdravotnícky personál v niektorých prípadoch ignoroval aktuálny zdravotný stav pacienta, pričom dochádzalo až k zanedbaniu zdravotnej starostlivosti a navádzaniu ostatného personálu k diskriminačnému správaniu.

„Ako som bola rodiť ja, priamo na moje narodeniny, tam bol ten extrémistický deň, čo bol štrajk, a som stretla takého istého v sanitke. Bol tam sanitár, a mi hovoril: „Vy vkuse chodíte rodiť ako tie štence, treba Vás vyhodiť, keby tu nie je kolega, ja by som Vás vyhodil zo sanitky von počas jazdy.“ A som išla na pôrodnicu, od strachu bolesti prestali, bol tam

doktor, a ten extrémista s doktorom sa rozprával, a hovoril: „stále je robota s nimi, stále tu chodia rodiť jak šteňatá, čo s nimi, treba ich všetkých pozabíjať!“ Tak hnusne hovorili, viete, nechcem konkrétne zachádzať do detailov. Bola tam aj staršia sestrička, ona ako videla, že som už vystrašená, chytila ma za ruku, stisla ma k sebe a povedala: „Nevšímaj si to, nevšímaj si to,“ a odniesla ma do druhej izby, že by som nepočúvala toto. Až do rána ma nechali na pôrodnú sálu, tam - prišiel tam doktor, a hovoril sestričkám: „Nieže sa opovážite ísť k nej, ona tu každý rok chodí rodiť, tak nechajte ju tak, až kým jej sama od seba nepraskne plodová voda, nesmiete k nej ísť.“ A ja som bola normálne otvorená, mali mi už len plodovú vodu prepichnúť a mohla som rodiť. Do rána ma nechali tak, ráno prišla druhá doktorka, taká malá, mala rannú službu, prišla tam, a hovorí: „Čo tu tá pani tu robí? Odkedy je tu? Od večera je tu a nerodila? V bolestiach ste ju tu nechali?“ Tam začala vrieskať na doktora: „Však to je človek, ona môže aj zomrieť, že ten malý je tam, a čo keď sa zadusí?“ Prišla ku mne, prepichla plodovú vodu, a som porodila. Viete, tam tí lekári, viete, niekto je dobrý, niekto zlý, niekto je ochotný sa starať o pacientov, koná si svoju robotu. Vidíte, po pôrode som mala krvácanie a nechali ma na izbe samú, som bola samá krv. Tam prišla taká vysoká sestrička, tá vrchná sestra, zhodila zo mňa paplón a hovorí: „Čo sa to stalo? Kde sú sestričky?“ Začala tam vrieskať, sestričky tam spali, potom mi dali krv a injekcie, umyli ma, skákali už. Keby neprišla vrchná sestra, už by som tu dnes nemohla byť.“ (respondentka, 24 rokov)

„Tak hovorí na drzo s človekom proste. Podľa mňa je to tým, že (sme) Rómovia. Proste len s Rómami sa tak rozpráva.“ (respondentka, 16 rokov)

V našom prieskume sme sa stretli aj s neprimeraným prístupom zo strany nerómskych pacientov v prípade, ak bol zdravotnícky personál rómskej národnosti. Naši respondenti sa ocitli v situácii, kedy bolo zo strany nerómskych pacientov odmietnuté prijatie nimi poskytovanej potrebnej zdravotnej starostlivosti. Zároveň sa rómski zamestnanci stretávali s odmietaním zo strany majoritného zdravotníckeho personálu:

„Prešla som si diskrimináciou v nemocnici, keď som bola na praxi. Bolo to zo strany zdravotného personálu, ale aj pacientov, že proste nechceli, aby som sa o nich starala, nechceli, aby som im v niečom pomohla, lebo sa vyhovárali na to, že som Rómka. Tak to brali aj tí pacienti, že proste ty nie, lebo máme problém s takýmito ľuďmi, a aby ich tí bieli ošetrovali.“ (respondentka, 21 rokov).

Ďalším obmedzujúcim faktorom, s ktorým sa naši respondenti stretli pri poskytovaní ambulantnej starostlivosti, bola aj častá zmena poradia pacientov v čakárni, resp. uprednostňovanie nerómskych pacientov pred rómami. Naši respondenti sa pri návšteve lekára stretli so situáciou, kedy neboli ošetrení v poradí, v akom prichádzali, napriek tomu, že mali rovnaké, prípadne podobné zdravotné problémy. Situácia bola rovnaká aj v prípade, ak ambulanciu navštívili v sprievode rodiča. Danú situáciu respondenti pripisovali stereotypnému nastaveniu majoritnej spoločnosti, na čo poukazuje aj nižšie uvedený výrok.

„Ta robia tam rozdiely, že napríklad: Je Róm, tak nech čaká, najprv ideme ošetriť toho bieleho. Že napríklad, boli sme tam Rómovia, prišli po nás „bieli,“ prišla vonku, a boli sme v poradi...Takže vybrala tých, a my sme ešte čakali.“ (respondent, 16 rokov).

Ďalším, a relatívne častým prejavom diskriminácie v oblasti zdravotnej starostlivosti je aj vytváranie samostatných segregovaných izieb a čakární pre Rómov, a horšia kvalita vybavenia a poskytovaných služieb v tzv. „rómskych izbách,“ na ktoré v svojich výstupoch poukazujú viaceré štúdie (Center for reproductive rights & Poradňa 2003, 2017). Ide o praktiku, pri ktorej sú pacienti rómskeho pôvodu umiestňovaní do samostatných izieb alebo častí zdravotníckych zariadení, častokrát s nižším štandardom vybavenia alebo s obmedzeným prístupom k rovnakým zdravotníckym službám ako ostatní pacienti. Ako vyplynulo z rozhovorov, niektoré nemocnice takto segregujú Rómov pod zámienkou uspokojenia požiadaviek ostatných pacientov, ktorí si neželajú byť v blízkosti Rómov, prípadne to odôvodňujú nižším hygienickým štandardom Rómov.

Dopady diskriminácie

Rómska komunita má v porovnaní so zvyškom populácie nižšiu účasť na preventívnych zdravotných prehliadkach, čo má za následok predovšetkým zhoršenie zdravotného stavu. Autori správy publikovanej Ministerstvom financií SR "*Inklúzia Rómov je potrebná aj v zdravotníctve,*" poukazujú na výrazne horší zdravotný stav rómskej populácie v porovnaní s majoritnou populáciou. Napríklad očakávaná dĺžka života po narodení je u Rómov nižšia, čo môže byť dôsledkom obmedzeného prístupu k zdravotnej starostlivosti a diskriminačných praktík (Bojko et al. 2018).

Popri samotných fyzických dopadoch na zdravotný stav má diskriminácia mladých Rómov v prístupe k zdravotnej starostlivosti taktiež závažné psychologické následky, ktoré môžu ovplyvniť ich celkové duševné zdravie a ochotu využívať zdravotnú starostlivosť. Tieto následky sa môžu prejavovať rôznymi spôsobmi, vrátane zníženej kvality života, pocitov úzkosti a depresie, prípadne sa môžu rozvinúť isté psychologické bariéry takéto služby do budúcnosti využívať (Kaňuková, Rimárová 2021). Ak mladí Rómovia navyše opakovane zažívajú diskrimináciu v zdravotníckych zariadeniach, môžu sa začať báť vyhľadávať pomoc. Tento strach môže prerásť do chronickej úzkosti, čo značne sťažuje vyhľadávanie potrebnej starostlivosti a zvyšuje psychický stres. Uvedené situácie môžu mať v konečnom dôsledku za následok aj to, že mladí Rómovia nebudú chcieť študovať v odbore zdravotníctva. Okrem toho sa môžu objaviť aj iné negatívne dopady na mladých Rómov, ako napr. znížené sebavedomie, podceňovanie svojich schopností, nedôvera voči sebe, frustrácia, beznádej, zvyšovanie bariér medzi majoritou a minoritou, a i.

Čo sa nám v rozhovoroch potvrdilo, bolo, že mladí Rómovia, ktorí zažívali diskrimináciu v zdravotnej starostlivosti, zažívali aj určitý pocit odcudzenia nielen vo vzťahu k zdravotníckemu systému, ale aj voči širšej spoločnosti. Tento pocit vylúčenia môže viesť k sociálnej izolácii, čo môže ďalej zhoršiť ich duševné zdravie. Postupne sa tak môžu začať

potenciálnej návšteve lekárov vyhýbať, čo vedie k oneskorenej diagnostike, liečbe, a tým aj zvýšeniu rizika vzniku závažných zdravotných problémov.

Hoci žiaden z vyššie popísaných prejavov diskriminácie nebol v našom prieskume jednoznačne pripísateľný veku respondentov, viacnásobnosť diskriminácie v tomto prípade spočívala v kombinácii vplyvu viacerých znevýhodňujúcich faktorov, vyplývajúcich z etnických stereotypov, ktoré sa týmto spôsobom zároveň ďalej upevňovali a reprodukovali. Neprimeraný prístup zdravotníckeho personálu možno pripísať domnejšej nízkej úrovni povedomia a medicínskej gramotnosti Rómov, ktorú si zdravotnícky personál vyvodzoval zo stereotypov týkajúcich sa lokality a segregovaného spôsobu života. Takisto zanedbanie zdravotnej starostlivosti, či nabádanie na diskriminačné konanie v prípade rodiacej Rómky v Rudňanoch predstavuje výrazný zásah do reprodukčných práv žien, a teda diskriminácie na základe rodu, hoci si explicitný vplyv rodu respondentka vo svojej situácii nemusela plne uvedomovať. Z tohto dôvodu je potrebné apelovať na prijatie opatrení zameraných predovšetkým na prácu s majoritou, jej scitlivovanie a zvyšovanie povedomia o kultúrnych špecifikách a rozdieloch v práci a starostlivosti o ľudí z MRK, prostredníctvom realizovania rôznych školení, či zapájania pomáhajúcich profesií do ich vzájomnej spolupráce.

Súčasná situácia na Slovensku: Prehľad opatrení štátu a mimovládneho sektora, prípadne ďalších aktérov zameraných na elimináciu diskriminácie v oblasti zdravia

Slovensko sa dlhodobo snaží riešiť diskrimináciu Rómov v zdravotníctve prostredníctvom rôznych politík, legislatívnych opatrení, projektov a iniciatív. Napriek tomu pretrvávajú výzvy spojené s praktickou implementáciou týchto opatrení. Na úrovni štátnych inštitúcií je to predovšetkým Ministerstvo zdravotníctva SR, ktoré prostredníctvom príspevkovej organizácie Zdravé regióny realizuje a rozvíja dočasné vyrovnávacie opatrenia v oblasti zdravia. Hlavnou aktivitou projektu je vykonávanie komunitnej osvetovej zdravotnej starostlivosti pre príslušníkov MRK na podporu zdravia a prevenciu ochorení a vykonávanie osvetovej zdravotnej starostlivosti v prostredí nemocníc v menej a viac rozvinutých regiónoch. Ich aktivity a činnosti sú zamerané na sociálne determinanty zdravia, medzi ktoré patrí predovšetkým so zdravím súvisiace správanie, materiálne podmienky, psycho-sociálne faktory, bariéry v prístupe k zdravotnej starostlivosti, zdravotná gramotnosť a štrukturálne obmedzenia – napr. diskriminácia, rasizmus, nízka úroveň vzdelania, súvisiaca legislatíva, a pod.

Ďalšou inštitúciou, ktorá dohliada na dodržiavanie zákona o zdravotných poisťovniach, dohľade nad zdravotnou starostlivosťou alebo zákona o zdravotnom poistení, je Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou (ďalej UDZS). V prípade, že sa osoba domnieva, že jej nebola poskytnutá zdravotná starostlivosť správne, alebo rozhodnutie ošetrojúceho zdravotníckeho pracovníka v súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti považuje za nesprávne, má právo požiadať poskytovateľa zdravotnej starostlivosti o jeho nápravu. UDZS vykonáva dohľad nad poskytovaním zdravotnej starostlivosti tým, že dohliada na

správne poskytovanie zdravotnej starostlivosti, a za podmienok ustanovených zákonom ukladá opatrenia na odstránenie zistených nedostatkov, ako aj povinnosť prijať opatrenia na ich odstránenie. Ďalšou z možností, ktoré má UDZS pridelené vo svojej kompetencii, je uloženie sankcie a podanie návrhov na jej uloženie.

V prípade pochybnosti o zákonnosti postupu zdravotnej poisťovne sa môže poistenec obrátiť na UDZS s podnetom, ktorý následne postup zdravotnej poisťovne preskúma.

Úlohy štátu v oblasti verejného zdravotníctva zastupujú odborné útvary hygieny detí a mládeže, ktoré sú v pôsobnosti Úradu verejného zdravotníctva, a ktoré spočívajú v podpore a ochrane zdravia detí a mládeže. Činnosti týchto útvarov sú zamerané predovšetkým na rozvoj a zlepšovanie zdravia mladej generácie prostredníctvom starostlivosti o zdravé životné podmienky, podpory správneho životného štýlu, ako aj výkonu štátneho zdravotného dozoru a kontroly potravín.

Vyššie územné celky majú zriadený Odbor zdravotníctva, ktorého úlohou je vykonávať odborný dozor nad poskytovaním zdravotnej starostlivosti, určovať rozsah zdravotného obvodu, a ukladať pokuty za porušenie povinnosti poskytovateľa zdravotnej starostlivosti, ktoré boli zistené pri vykonávaní dozoru.

Ďalšou národnou inštitúciou zaoberajúcou sa témou ľudských práv je Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ktorého hlavnou činnosťou je monitorovanie a hodnotenie dodržiavania ľudských práv, poukazovanie na ich porušovanie, ako aj šírenie povedomia o ich úlohe v demokratickej spoločnosti. Zároveň zabezpečuje bezplatnú právnu pomoc obetiam diskriminácie, vydáva odborné stanoviská, a zvyšuje spoločenské povedomie o negatívnych dôsledkoch nerovného zaobchádzania. V prípade diskriminácie v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti rieši prípady odopretia lekárskej starostlivosti z dôvodu rasy či etnicity, diskrimináciu pacientov pri výkone práva na bezplatnú zdravotnú starostlivosť, ale aj segregáciu či menej priaznivé zaobchádzanie z dôvodu rasy alebo príslušnosti k etnickej skupine.

Na úrovni neziskových organizácií je to aj organizácia ACEC, ktorá realizuje projekt s názvom Misia 1000 – Babice. Cieľom tohto projektu je posilniť zdravie a ranú starostlivosť v oblastiach s najväčšími sociálnymi výzvami. Babice, ktoré pôsobia priamo v rómskych komunitách, ale aj na detskom oddelení, či v pôrodnici, sa zameriavajú na podporu tehotných žien, mladých mamičiek, novorodencov, a detí do troch rokov. Ich úlohou je šíriť osvetu medzi tehotnými ženami a matkami, poskytovať im podporu, prepájať ženy a poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, a pomáhať im s predpôrodnou prípravou, či so starostlivosťou o novorodenca a batola. V nemocnici sú mostom pri komunikácii medzi zdravotníckym personálom a samotnými pacientmi.

Na kanceláriu verejného ochrancu práv sa môže obrátiť každý, kto sa domnieva, že pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti orgánu verejnej správy boli porušené základné práva a slobody v rozpore s právnym poriadkom. Pôsobnosť verejného ochrancu práv sa

okrem iného vzťahuje aj na tie osoby, ktoré podľa osobitného zákona rozhodujú o právach a povinnostiach osôb v oblasti verejnej správy, akými sú napr. Sociálna poisťovňa, či rôzne zdravotné poisťovne.

Mimovládna organizácia Poradňa sa venuje odstraňovaniu diskriminácie v rôznych oblastiach verejného života. Poskytujú bezplatné právne poradenstvo a vo vybraných prípadoch sprostredkujú aj bezplatné právne zastupovanie v súdnom konaní.

Za práva Rómov a Rómok všeobecne bojuje aj organizácia Amnesty international. Špecificky v tejto téme sa venuje právam žien, reprodukčnému a sexuálnemu zdraviu a téme rasizmu, či rasistickým útokom. V minulosti sa spolu s ďalšími medzinárodnými ľudsko-právnymi organizáciami angažovala aj v téme nútených sterilizácií, v rámci ktorej žiadala od štátu ochranu a garantovanie sexuálnych a reprodukčných práv všetkých ľudí, vrátane rómskych dievčat a žien. V rámci svojich činností zároveň vedú kampane, organizujú verejné podujatia, a usilujú sa o dosiahnutie systémových zmien na úrovni štátov a medzinárodného spoločenstva.

3.4 Viacnásobná diskriminácia na základe sexuálnej orientácie

Viacnásobná diskriminácia, ktorá kombinuje predsudky založené na etnickom pôvode a sexuálnej orientácii, predstavuje pre mladých Rómov a Rómky z LGBT+ komunity na Slovensku vážny problém. Náš výskum poukázal na to, že títo mladí ľudia čelia predsudkom a odmietaniu nielen zo strany majoritnej spoločnosti, ale aj diskriminácii vo vnútri vlastných rómskych komunit, čo nám potvrdil aj jeden z respondentov:

„Dost tam v komunite riešia tú moju sexualitu. Tak dost túto komunitu odsudzujú. Dost toho sa prelína aj na moju rodinu, keďže poniektorí vedia o mojej sexualite a prenáša sa to všade, tak to rodina schytáva a veľa ľudí aj vonku, keď si všímajú, tak to odsudzujú. Deťom sa to snažia skrývať, niektorí majú aj narážky, dôjdu a povedia si svoje, a čakajú tú zmenu. Dost to tam hrotia dvojmyslami, väčšinou si z toho uťahujú, robia si srandu, podpichujú. Tam to väčšina neznáša, hlavne z našej stránky tam nemôžeme mať tú voľnosť, všetko tam treba skrývať. A aj kebyže sa stala jedna vec, čo ja viem, len že sa chytíme za ruku, už to berú negatívne, čiže dost sa tam nedá nič s tým robiť. Je to tabu“ (respondent, 20 rokov).

Diskriminácia voči Rómom je pritom hlboko zakorenená, a prejavuje sa v mnohých oblastiach ako bývanie, vzdelávanie, či zamestnanosť. Pre Rómov z LGBT+ komunit sa tieto prekážky navzájom prehlbujú, čím im nielen komplikujú možnosť zlepšiť svoju životnú situáciu, ale často ich tlačia aj do prijatia nevýhodných ponúk.

„Mala som problémy, keď som si hľadala podnájom. Keď som išla na obhliadku bytu spolu s priateľkou a držali sme sa za ruky, zaregistrovala som pohľady, ale okrem toho sa nás pýtali viackrát, či máme dostačujúci príjem, či budeme vedieť platiť, že nemôžeme nič poškodiť a vodiť hocikoho do bytu. Bolo to dosť ťažké, opakovali sa nám takéto situácie kvôli tomu, že som Rómka, a keď aj videli, že sa držíme za ruky, tak už aj to. Posledný nájom už vyšiel, ale je drahší, a pri tej obhliadke som povedala, že si hľadám podnájom s kamoškou“ (respondentka, 23 rokov).

Vyššie uvedená situácia poukazuje na prierezovú diskrimináciu, v ktorej sa prelína viacero faktorov, ktoré od seba nemožno oddeliť. V príklade identifikujeme diskrimináciu na základe etnicity (pochybnosti o platení nájmu, vyzdvihovanie dodržiavania pravidiel), spolu s diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie (negatívne reakcie a pohľady pri držaní sa za ruky). V dôsledku tejto kombinácie bola respondentka nútená prijať drahší podnájom, pre uľahčenie ktorého sa radšej vopred rozhodla svoju sexuálnu orientáciu skrývať, a otvorene sa ku nej nehlásiť.

Medzi ďalšie prejavy diskriminácie, ktoré naši respondenti uvádzali vo svojich rozhovoroch, patrili rôzne formy verbálnych útokov, neprijemných pohľadov, ponižovania, a v niektorých prípadoch aj vylúčenia z rodinného kruhu.

Viacerí mladí ľudia z menšín sa najmä v školskom prostredí stretávajú s podceňovaním či šikanou, a ak sa navyše odlišujú aj svojou sexuálnou orientáciou, ich situácia sa ešte zhoršuje. V oblasti vzdelávania na školách chýba kvalitná etická a sexuálna výchova, ktorá

by mohla pomôcť k budovaniu rešpektu voči rozmanitosti a vnímaniu hodnôt rovnosti. Takýto prístup ponúka väčší pocit bezpečia a prijatia aj samotným mladým ľuďom z prostredia menšín, ktorí by vďaka tomu nadobudli v škole dobrý pocit, že sa s nimi počíta, a že škola je tu aj pre nich. Zároveň by ostatných žiakov viedla k témam rešpektu a dodržiavania práv všetkých skupín obyvateľstva (CVEK, 2022).

„Na základnej to bolo ešte v pohode, lebo sme sa poznali, ale horšie to bolo na strednej škole, tam ma šikanovali, robili mi spolužiaci zle, mali rôzne poznámky na mňa, na lavicu mi písali rôzne veci. Neriešila som to s nikým. Strednú školu som neukončila kvôli tomu.“
(respondentka, 23 rokov)

Vyššie uvedená citácia znovu poukazuje na zjavnú prierezovosť viacnásobnej diskriminácie vyplývajúcu z toho, že hoci uvedená citácia odkazuje na diskrimináciu vo vzdelávaní, tak samotný fakt, že k šikanovaniu dochádzalo pravdepodobne aj na základe sexuálnej orientácie, je dôležitý a hodný poznamenanania, ktorý je potrebné reflektovať.

Dopady diskriminácie

Rómske komunity sú tak, ako aj majoritná slovenská spoločnosť, často založené na hodnotách, pri ktorých tradičné rodinné normy nepripúšťajú akceptáciu LGBT+ identity. Táto téma je do veľkej miery stále spoločenské tabu, a sociálnemu vyčleňovaniu čelia aj jednotlivci z LGBT+ komunity mimo rómskych komunít. Odhalenie sexuálnej orientácie tak môže v niektorých prípadoch viesť až k vylúčeniu jednotlivca z rodinného kruhu alebo celej komunity. Pre mladých Rómov je téma LGBT+ jedným z najväčších spoločenských tabu, ktoré ich často núti svoju identitu skrývať, aby sa vyhli odmietaniu a predsudkom. Tento tlak na utajenie identity však môže mať vážne dôsledky na duševné zdravie, ako sú depresia, úzkosť, alebo pocity izolácie. Ako dokazuje aj nasledujúca citácia zo štúdie, uverejnenej v analytickej správe o situácii Rómov z komunity LGBT+ (Fremlová & Bučková 2021), dvojnásobné vylúčenie, ktorému musia Rómovia a Rómky z LGBT+ komunity čeliť, sa viditeľne odráža aj na ich zdravotnom stave, nakoľko neustála potreba skrývania svojej identity, ako aj znášanie potenciálnych následkov, si vyžaduje veľa psychického a emocionálneho napätia:

„Bol som obeťou šikany. Nie preto, že som Róm, ale preto, že som gay. Rómovia sú na okraji spoločnosti, gayovia sú na okraji tej rómskej. Za tým všetkým je veľa bolesti, pocitov krivdy, beznádeje, neustáleho skrývania podstatnej časti toho, kým naozaj som. Platím za (to) vysokú cenu. Berie mi to energiu, chuť do života. Snažil som sa skrývať, mame som všetko popieral, ale zjavne som nebol dosť opatrný. Všetko po chvíli prasklo a mama ma vyhodila z domu. Na druhej strane som aj rád, že všetko prasklo. Tá pretváarka ma šialene ubíjala. Nevie, čo bude“ (výpoveď respondenta v rámci MVO ARA ART, 21 rokov).

Súčasná situácia na Slovensku: Prehľad opatrení štátu a mimovládneho sektora, prípadne ďalších aktérov zameraných na elimináciu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie

Podľa Ministerstva vnútra SR slovenská legislatíva nepozná pojem viacnásobnej alebo prierezovej diskriminácie, a neexistujú žiadne konkrétne opatrenia, ustanovenia alebo povinnosti na jej odstránenie. Z tohto dôvodu môžu mať obeť viacnásobnej diskriminácie ťažkosti pri podaní žaloby na súd alebo iný orgán zaoberajúci sa sťažnosťami. V prípade podania sťažnosti si totiž žalobca musí vybrať jeden chránený dôvod, pretože problémy súvisiace s rómskou diskrimináciou a diskrimináciou osôb z komunity LGBT+ sú riešené oddelene, čo ignoruje fakt, že tieto problémy sa môžu prekrývať a vzájomne posilňovať (Fremlová & Bučková, 2021).

V tejto súvislosti stojí za zmienku spomenúť aj najnovší prieskum verejnej mienky o vzťahu Rómov k rómskej menšine,⁷ ktorý pre Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity vykonala v decembri 2024 agentúra Focus. Cieľom prieskumu bolo zmapovať názory a postoje širokej verejnosti voči Rómom v rôznych oblastiach, ako napríklad pri poskytovaní služieb, v zdravotníctve, školstve, verejnej doprave alebo na spoločenských podujatiach. Z uvedeného prieskumu vyplynulo, že diskrimináciu na základe rómskeho pôvodu si pripúšťala viac ako polovica opýtaných, pričom išlo z hľadiska vnímania o najviac diskriminovanú skupinu zo všetkých, na ktoré sme sa v prieskume pýtali. Napriek tomu sa v oblasti bývania ukázalo, že nehnuteľnosť by Rómom neprenajalo až 74% opýtaných, ktorí by sa v tomto ohľade sami zachovali diskriminačne (ÚSVRK 2024).

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva uvádza, že diskriminácia LGBT+ ľudí na základe sexuality sa v sťažnostiach, ktoré dostáva, prakticky nevyskytuje. Podľa SNSLP to platí ešte viac v súvislosti so špecifickým priesečníkom etnicity, sexuality a rodovej identity, ktorý zažívajú LGBT+ Rómovia. Z hľadiska implementácie princípov rovnakého zaobchádzania a nediskriminácie sa totiž existujúce právne nástroje týkajú najmä rodovej rovnosti s dôrazom na tieto priesečníky: pohlavie – vek, rod – etnicita, vek – sociálne zázemie, kombinácie zdravotného postihnutia – veku. Je zrejmé, že žiadna z nich nezahŕňa sexualitu, rodovú identitu alebo špecifický prienik etnicity, sexuality a rodovej identity, ktorú stelesňujú a prežívajú Rómovia z LGBT+ (Fremlová & Bučková 2021).

Na Slovensku je problematika viacnásobnej diskriminácie, obzvlášť v oblasti sexuálnej orientácie a etnickej príslušnosti, stále nedostatočne riešená. Táto situácia poukazuje na výrazný deficit komplexných riešení, ktoré by mohli čeliť skutočnej výzve vyplývajúcej z

⁷ Pre bližšie informácie k prieskumu pozri: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/monitorovanie-a-hodnotenie-inkluzivnych-politik-zameranых-na-romsku-populaciu-predovsetkym-marginalizovane-romske-komunity-i/aktuality/prieskum-verejnej-mienky-o-vztahu-neromov-k-romskej-mensine/?csrt=16135134271292106508>, prípadne tlačovú správu z prieskumu na: <https://romovia.vlada.gov.sk/archiv-tlacovych-sprav/nehnutelnost-by-romom-neprenajalo-az-74-opytanych/?csrt=6248690041530494667>

kombinácie rôznych foriem diskriminácie. Pretrvávanie tohto problému zároveň zdôrazňuje potrebu zásadnejšieho a systematickeho prístupu zo strany štátu. Pre vytvorenie inkluzívnej spoločnosti je totiž kľúčové najmä posilnenie legislatívnych a politických opatrení, ktoré si vyžaduje aktívnu spoluprácu medzi vládnymi inštitúciami, odborníkmi na ľudské práva a mimovládny organizáciami, ktoré majú hlboké znalosti o problémoch, s ktorými sa tieto komunity stretávajú. Okrem uvedených zmien je preto potrebné rozvíjať aj vzdelávacie a osvetové programy, ktoré môžu pomôcť búrať predsudky.

V súvislosti s prijatím Akčného plánu k prioritnej oblasti Boja s protirómskym rasizmom a podpory participácie, ktorý je súčasťou Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030, prijal štát niekoľko opatrení na riešenie diskriminácie a podporu inklúzie marginalizovaných skupín, v rámci ktorých je globálnym cieľom eliminácia protirómskeho rasizmu, podpora antidiskriminácie a participácie a zvýšenia ochrany najviac zraniteľných skupín a jednotlivcov. Avšak pre komplexné riešenie by bolo potrebné tento Akčný plán rozšíriť tak, aby zahŕňal ochranu aj pred viacnásobnou diskrimináciou, ktorú zažívajú mladí Rómovia z LGBT+ komunity.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva podporuje potrebu zlepšiť právne postavenie LGBT+ ľudí, preto zvyšuje povedomie o zraniteľnosti týchto marginalizovaných a diskriminovaných ľudí. Robí tak prostredníctvom vzdelávacích aktivít pre pedagógov, študentov, zamestnancov inšpektorátov práce, a podobne. Okrem vzdelávania zároveň systematicky sleduje a analyzuje prípady diskriminácie vo viacerých oblastiach, poskytuje bezplatné právne poradenstvo obetiam diskriminácie, aktívne spolupracuje s vládnymi inštitúciami a presadzuje zmeny v legislatíve, ktoré zohľadňujú viacnásobné formy diskriminácie.

Mimovládna organizácia Quo Vadis sa dlhodobo venuje problematike ľudských práv, postaveniu rómskych žien, sexuálnych a reprodukčných práv, zdravotnej starostlivosti, vplyvu rodových stereotypov, ako aj rodovej rovnosti. Cieľom spomínanej organizácie je zvýšiť povedomie o probléme a vplyve viacnásobnej diskriminácie na LGBT+ ľudí v rómskych komunitách. Prostredníctvom akreditovaných a mimoškolských programov pracuje s mladými ľuďmi, pedagógmi, zástupcami občianskej spoločnosti a ďalšími pracovníkmi s mládežou v regióne. Zdôrazňujú pritom dôležitosť začlenenia týchto tém do školských osnov, ako aj úlohu emocionálnej inteligencie ako prístupu a nástroja na posilnenie empatie mladých ľudí v diskusiách o LGBT+. Autorky publikácie zameranej na túto tému v tejto súvislosti citujú výrok riaditeľa organizácie Quo Vadis: *„Téma LGBT+ Rómov zostáva tabu nielen spoločensky, ale aj politicky; v dôsledku toho sú LGBT+ Rómovia vylúčení z politik a opatrení začleňovania“* (Fremlová & Bučková 2021).

Ďalšou organizáciou, ktorá sa venuje téme LGBT+ komunity, je občianske združenie Saplinq. Medzi jeho najvýznamnejšie projekty patrí organizovanie podujatia PRIDE Košice, a zriadenie komunitného a poradenského centra PRIZMA v Košiciach. Centrum tak

reaguje na potreby LGBT+ komunity mať dostupné a rešpektujúce terapeutické služby, ako aj možnosť stretávať sa v bezpečnom prostredí, osobnostne a emočne rásť, obhajovať svoje práva, vymieňať si poznatky a zvyšovať informovanosť verejnosti o ich potrebách či predsudkoch, s ktorými sa vo verejnom prostredí stretávajú.

Vyššie uvedené komunitné centrum PRIZMA preto ponúka cenné služby pre širokú LGBT+ komunitu, avšak pokiaľ ide o mladých Rómov, projekt nemusí byť úplne postačujúci na adresovanie ich špecifických potrieb, nakoľko musia čeliť viacnásobnej diskriminácii. V súčasnosti je na Slovensku stále nedostatok organizácií, ktoré by sa špecificky a komplexne venovali téme viacnásobnej diskriminácie zahrňujúcej sexuálnu orientáciu, rodovú identitu a etnický pôvod súčasne. Aj keď existuje niekoľko organizácií, ktoré sa zameriavajú na konkrétnu oblasť diskriminácie, ako je podpora LGBT+ komunity alebo pomoc Rómom, málokedy sa tieto témy prekrývajú.

Viacnásobná diskriminácia, ktorej čelia mladí Rómovia z LGBT+ komunity na Slovensku, je zložitý a prehliadaný problém. Rozhovory z nášho prieskumu odhalili, že mnohí Rómovia, najmä tí žijúci v komunitách, sú vystavení predsudkom nielen zo strany väčšinovej spoločnosti, ale aj v rámci vlastných komunít, čo ešte viac prehľbuje ich izoláciu a zraniteľnosť. Pre účinné riešenie tohto problému je preto potrebná väčšia koordinácia medzi štátnymi, mimovládnyimi organizáciami a komunitami. Ide pritom predovšetkým o podporu vzdelávania, osvetových kampaní, ale aj zmenu prístupu v samotných rómskych komunitách. Súčasné opatrenia a aktivity nestačia. Je potrebné nielen rozšíriť zameranie existujúcich organizácií, ale aj aktívne zapájať mladých Rómov z LGBT+ komunity do tvorby politik.

3.5 Viacnásobná diskriminácia v oblasti participácie na rozhodovacích procesoch

Potreba väčšieho a intenzívnejšieho zapájania vyplynula v našom prieskume aj v jednej z ďalších oblastí rozhovorov, zameraných na oblasť participácie v rozhodovacích procesoch. Hoci je aktívna účasť menšín garantovaná v rámci menšinových práv slovenským aj medzinárodným právom (vrátane Ústavy SR (Lajčáková 2020 in Gallová Kriglerová et al., 2020:22)), systematické vylúčovanie z týchto procesov predstavuje naďalej jednu z najrozšírenejších foriem diskriminácie, ktorou sú zraniteľné skupiny obyvateľov udržiavané na spoločenskom okraji (Lajčáková 2020). Ako poukazujú aj výsledky viacerých prípadových štúdií (Gallová Kriglerová et al., 2020), v mnohých prípadoch považujú tvorcovia verejných politík za dostatočnú formu participácie aj zastupovanie jednotlivých menšín prostredníctvom konkrétnych štátnych predstaviteľov (napríklad prostredníctvom starostov, ktorí akoby „najlepšie poznali potreby „svojich“ Rómov“(Lajčáková 2020:28).

Ako sa ukázalo aj v našom prieskume, práve takáto nedostatočná forma participácie v dôsledku chýbajúceho zastúpenia rómskych zástupcov v obecnom alebo mestskom zastupiteľstve sa ukázala byť z pohľadu respondentov ako hlavný dôvod ich vylúčovania zo zapájania do rozhodovacích procesov.

„Lebo neni cigán na tým - na výbore. Ta nevieme nič.“ (respondentka, 17 rokov)

„Tak nevieme o tom. Akože nikto neni od nás tam, jako v rade, lebo ani jedného nezvolili. Nie sú tam, tak nevieme o ničom.“ (respondent, 21 rokov)

Ďalšia respondentka zase z rovnakého dôvodu nemala pocit, že by mohla rozhodovať o tom, čo sa deje u nich v obci, v dôsledku čoho si informácie získavala iba svojpomocne prostredníctvom sociálnych sietí.

Hoci je táto potreba mať v tvorbe verejných politík svojich zástupcov bezpochyby prvým predpokladom k tomu, aby sa mohol proces participácie naplno rozbehnúť, ukazuje sa, že iba samotná účasť nestačí. Autori Aidan McGarry a Timofey Agarin (2014), zaoberajúci sa témou participácie Rómov, rozlišujú v tejto súvislosti 3 rôzne úrovne participácie: participáciu na úrovni prítomnosti, hlasu a vplyvu.

Participáciu na úrovni prítomnosti (napr. rómskeho úradníka na ministerstve alebo existencie samostatnej pozície bez významnejších kompetencií) pritom autori (2014) považujú za najmenej efektívnu. Ako dokazujú aj štúdie iných autorov, jej hlavným problémom nie je to, že je vo svojej podstate neefektívna, ale to, že je dokonca kontraproduktívna, pretože znižuje dôveru mladých ľudí v to, že má zmysel pokúšať sa veci meniť (Gallová Kriglerová et al., 2020).

Druhú úroveň, na úrovni hlasu, autori (McGarry & Agarin 2014) popisujú ako participáciu významnejšieho rozsahu v zmysle uznania substantívnej rovnosti menšín v

rozhodovacích procesoch (Lajčáková 2020:24). Za najvýznamnejšiu formu participácie však pritom autori považujú participáciu na úrovni vplyvu, v rámci ktorej by malo dochádzať k posilneniu postavenia a práv menšiny tak, aby jej účastníci vedeli samotné rozhodovacie procesy meniť, a tým sa posunúť z pozície znevýhodnenej skupiny k aktívnym subjektom presadzovania svojich záujmov. Viacerí autori však v tejto súvislosti poukazujú na to, že v dosiahnutí takejto úrovne participácie zo strany zraniteľných skupín môže jej členom brániť neistota a nedostatok sebadôvery vo vlastné schopnosti, napr. vo forme obavy z vhodného oblečenia, či spôsobu správania v danej spoločnosti (Gallová Kriglerová et al., 2020).

Viacnásobnosť diskriminácie v danej oblasti možno vnímať na dvoch úrovniach. Na jednej strane na úrovni vplyvu a presahu predchádzajúcich skúseností s diskrimináciou z iných oblastí, a na strane druhej ju možno vnímať v pridružených, samostatne pôsobiacich aspektoch, ako je lokalita alebo vek respondentov, ktoré prispievajú k vylučovaniu z participácie na rozhodovacích procesoch. Ak napríklad vezmeme do úvahy skutočnosť, že na podnetenie k záujmu a motivácii ľudí v jednotlivých oblastiach života má významný vplyv už prostredie alebo typ školy, ktorú dieťa navštevuje, určité riziko je možné vidieť už v prvých skúsenostiach mladých ľudí v oblasti vzdelávania. Viacerí autori (Gallová Kriglerová et al., 2022) poukazujú na to, že práve školské prostredie vytvára dôležitý predpoklad k angažovanosti a participácii v rozhodovacích procesoch tým, že žiakom ponúka priestor a možnosť zapojiť sa do školských parlamentov a žiackych rád. Vysvetľujú, že ak tieto školské parlamenty na školách nefungujú, prípadne na školách úplne absentujú, a k motivácii žiakov nevedú ani samotní zamestnanci školy, môže to predstavovať výraznú brzdu v prípadnej ďalšej participácii a angažovanosti mladých v ďalšom živote (Gallová Kriglerová et al., 2022).

Ak sa k tomu navyše pridajú skúsenosti s diskrimináciou aj z iných oblastí, napríklad pri hľadaní práce, spočíva narastajúce riziko v dopade týchto nabaľujúcich sa skúseností a ich vplyve na motiváciu k participácii v ďalšom živote. Dôsledky týchto skúseností tak následne vytvárajú samostatnú psychologickú bariéru, ktorá mladým ľuďom bráni v presadzovaní svojich záujmov aj v prípade, že by tú možnosť neskôr dostali. Mnohí autori (Gallová Kriglerová et al., 2022) poukazujú v tejto súvislosti na to, že mladí ľudia z menšín zažívajú častokrát pocit osamelosti, neprijatia a nezapadania do väčšinovej spoločnosti, a v dôsledku nízkeho sebavedomia, ktoré z týchto pocitov vyplýva, následne mladým ľuďom chýba odvaha žiť v širšej spoločnosti, rozvíjať sa a venovať témam, ktoré ich zaujímajú. Zdôrazňujú, že toto zistenie sa týkalo predovšetkým mladých Rómov, ktorí „veľmi silno vnímajú predsudky a odmietanie zo strany širšej spoločnosti“ (Gallová Kriglerová et al., 2022:17).

Ďalšiu úroveň diskriminácie predstavujú riziká vyplývajúce z už vyššie spomínaných samostatne pôsobiacich aspektov, ako sú lokalita alebo vek respondentov. Autori štúdie zameranej na participáciu mladých ľudí z menšín (Gallová Kriglerová et al., 2022)

poukazujú na to, že významný potenciál podporovať mladých ľudí v participácii na rozhodovacích procesoch majú neziskové organizácie, ktoré by v lokalite pôsobili, a na ktoré sme sa v rozhovoroch pýtali aj našich respondentov. Vysvetľujú, že mnohí respondenti z ich prieskumu sa zapájali predovšetkým do aktivít rôznych občianskych združení a neziskových organizácií (Gallová Kriglerová et al., 2022:27), v dôsledku čoho predstavuje samostatné riziko prítomnosť a pôsobenie mimovládnych organizácií v danej lokalite. Zdôrazňujú, že mladým ľuďom v participácii častokrát bráni nedostatok aktivít v ich lokalite, ktoré v obci buď nie sú, alebo sú mimo ich oblasti záujmu (Gallová Kriglerová et al., 2022). Ak sa aj v obci nejaké mládežnícke organizácie nachádzajú, väčšinou nemyslia na zastúpenie členov z vylúčených lokalít, a ich pôsobenie sa sústreďuje predovšetkým na aktivity realizované v centre obcí. Z tohto dôvodu sa o nich Rómovia vo vylúčených lokalitách nemusia dozvedieť, prípadne môžu mať pocit, že „nie sú určené pre nich.“ Autori spomínanej štúdie vysvetľujú, že sociálne vylúčenie môže byť spojené „nielen s nedostatočným príjmom a materiálnou depriváciou, ale aj s vylúčením zo vzťahov a s mocenským a symbolickým vylúčením zo spoločnosti“ (Gallová Kriglerová et al., 2022:18), v dôsledku čoho predstavovala pridružený aspekt diskriminácie aj lokalita, v ktorej respondenti bývali. V tomto zmysle tak k upevňovaniu sociálnej izolácie nevedlo iba samotné diskriminačné správanie v jednotlivých oblastiach, ale aj lokalita a z toho vyplývajúce aspekty.

Ďalšou formou diskriminácie, s ktorou sa naši respondenti stretávali, bolo ignorovanie miestnej samosprávy pri riešení problémov v rómskej komunite:

Starosta, toto je starosta? Viete čo, bývam v bytovke, a keď mi len trebalo vymeniť WC alebo okno (už ho mám vyše 20 rokov), tam mi už preteká voda a všetko, pleseň tam mám v celej chyži, lebo to je voda, a nestará sa. To sú obecné byty. Keď si chcem iba dvere popýtať, musím si sama za svoje kúpiť všetko. Keď idem za starostom, nereaguje, a povie: „Vypíšte si žiadosť a podajte si to, čakajte rok.“ A rok nebudem mať dvere? Ja som si podala na okno konkrétne ku starostovi, že potrebujem okno, mám tam takú škáru, kde sa vymyká a zamyká, že sa to vôbec už nechytá. Hovorím: „Pán starosta, vymeňte aspoň 3 roky, lebo tam sú myšky, patkane a že mi vojdú do chyži.“ „No dobre, v pohode, vypíšte si žiadosť,“ tak som si podala tú žiadosť na obecnú úradu, áno, že v pohode. Išiel tam manžel, a že dobre, zaplatte ale 400 €. Zaplatiť 400 €, a keby som chyžu neplatila, tak by ste ma vyhodili z chyži, a keď ja si chyžu platím, a byt je váš, ne, a nie môj, kedykoľvek chcete, môžete so mnou zrušiť zmluvu a ma vyrutite z chyži. Tak potom, keď ja si okno zaplatím 400, tak potom si ho zoberiem naspäť. No a vidíte, nemala som 400 eur, tak som nezobrala okno, a doteraz mám na klíne. Neporíšila som to. Doteraz bolo tak sucho, nemali sme ani vodu, a starosta prišiel hore, že vraj nám dá vodu, keď si zaplatíme na 1 osobu po 4€, a keď sme v chyži príklad desiat, a keď ten človek nemá z čoho, ešte elektrinu, všetko platí, deti do školy, a za vodu pýta peniaze. Museli sme z jarka vodu piť, a keď teraz boli aj tie žltáčky, a voda niet. (respondentka, 24 rokov)

Inokedy mali pocit, že aj v prípade, že už boli do niečoho v rámci rozhodovania na úrovni obce zapojení, tak o ňom všeobecne častejšie rozhodovali nerómovia, než Rómovia:

„Väčšinou, ako som už spomínal, že u Rómov je to tak, že bieli rozhodujú o niečo viacej, a Rómovia menej. Ako svoj názor si môžem povedať, aj takto, ale zas obec je na to, aby si to vypočula, a niečo s tým spravila.“ (respondent, 20 rokov)

A hoci z prvej spomínanej citácie ťažko určiť, do akej miery zohral v diskriminácii v rozhodovacích procesoch napríklad vek respondentov, je zrejmé, že k vylučovaniu z participácie dochádzalo objektívne aj z iných dôvodov, než na základe samotnej etnickej príslušnosti.

Dopady diskriminácie

Vyššie popísané prejavy diskriminácie v oblasti participácie na rozhodovacích procesoch mali za následok značné posilňovanie sociálnej izolácie, ktorá bola v tomto prípade príčinou, aj dôsledkom diskriminácie. Respondenti z nášho prieskumu sa cítili byť vynechávaní z informovania o tom, čo sa deje u nich v obci nielen preto, že v ich obecnom alebo mestskom zastupiteľstve chýbalo zastúpenie rómskych poslancov, ale aj preto, že žili vo vylúčenej lokalite, v dôsledku čoho sa k nim informácie o dianí v obci dostávali len vo veľmi obmedzenej miere. V dôsledku toho, že mali takýmto spôsobom obmedzené možnosti presadenia svojich záujmov, sa cítili byť v mnohých ohľadoch menejcenní, a postupne strácali záujem o verejné dianie v obci, čím sa sociálna izolácia a jej znásobujúci efekt na psychické zdravie a pohodu respondentov ešte viac upevňovala. Takýmto spôsobom zároveň rástol aj počet negatívnych prejavov a predsudkov voči majorite, čo malo za následok značné zhoršenie ich spolužitia a vzájomných vzťahov. Z tohto dôvodu je potrebné neustále apelovať na potrebu zapájania ľudí z menšín do rozhodovacích procesov, ktorí si častokrát vedia sami najlepšie povedať, čo potrebujú, a identifikovať potreby a záujmy týkajúce sa skvalitnenia ich života.

Súčasná situácia na Slovensku: Prehľad opatrení štátu a mimovládneho sektora, prípadne ďalších aktérov zameraných na elimináciu diskriminácie v oblasti participácie na rozhodovacích procesoch

Inštitúcie, ktoré by sa svojou činnosťou zameriavali na odstraňovanie diskriminácie v oblasti rozhodovacích procesov, sa do veľkej miery prelínajú s inštitúciami spomenutými v iných oblastiach. Špecificky na oblasť politickej participácie a podporu začleňovania Rómov do politických procesov sa v našom prostredí zameriava Národný demokratický inštitút (NDI), ktorý v spolupráci s Ústavom etnológie a sociálnej antropológie SAV realizoval v roku 2005 prieskum politickej participácie Rómov na Slovensku (Hrustič 2008).

Podľa údajov z Monitorovacej správy plnenia akčných plánov Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 za rok 2023⁸ je na rok 2025 plánovaný Kongres mladých Rómov a Rómov.

Na úrovni neziskových organizácií je to predovšetkým Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK), a to s dôrazom na viaceré oblasti, akými sú vzdelávanie, bývanie, spoločenské postavenie, medzietnické vzťahy, či politická účasť. V rámci svojich aktivít realizuje centrum viaceré výskumy zamerané na situáciu jednotlivcov a skupín obyvateľstva, ktoré sa z rôznych dôvodov nemôžu plnohodnotne zúčastňovať na každodennom živote spoločnosti. Svoje výstupy z prieskumov členovia organizácie publikujú v rôznych príručkách a analytických správach, určených pre štátnych predstaviteľov, ako aj širokú verejnosť. Jednou z nich je aj publikácia *Mladí ľudia z menších* z roku 2022, v ktorej autorky sumarizujú výstup z projektu „A part for all - podpora participácie mladých ľudí z rozmanitých skupín,“ realizovaného v období od mája 2022 do 1. novembra 2023 (Kriglerová et al., 2022).

⁸ Celá Monitorovacia správa dostupná na:

https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/ms_2023_sprava_final-1.pdf
https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/ms_2023_sprava_final-1.pdf

3.6 Viacnásobná diskriminácia v oblasti obchodu, predaja tovarov, služieb a voľného času

Z výsledkov viacerých doterajších štúdií (Ujházyová & Gandžalová 2024, Poradňa 2019) je zrejmé, že oblasť prístupu k tovarom a službám patrí všeobecne k jednej z najčastejších oblastí, v ktorej dochádza k opakovaným prípadom diskriminácie Rómov na základe etnicity alebo farby pokožky. Táto oblasť zahŕňa nakupovanie v obchodoch, navštevovanie reštaurácií, barov, kaviarní, ale aj verejných kúpalísk, či prístup k bankovému trhu a k bývaniu. Každodennosť a rôznorodosť týchto možností zároveň otvára širokú paletu možností a priestoru na diskrimináciu v jej najrozličnejších podobách: od odmietnutia predaja tovaru, cez obmedzovanie vstupu do reštaurácií a podnikov, až po poskytovanie menej výhodných ponúk alebo vyššej ceny na základe etnicity, veku, zdravotného znevýhodnenia, alebo sexuálnej orientácie. Pri všetkých týchto činnostiach je riziko stretu s diskrimináciou u mladých Rómov a Rómok obzvlášť vysoké, nakoľko čelia viacerým znevýhodňujúcim aspektom.

V našom prieskume predstavovali najväčšie riziká dva hlavné aspekty: etnické stereotypy a predsudky, a zneužívanie situácie a postavenia majiteľov obchodov voči znevýhodnenému postaveniu Rómov ako kupujúcich/zákazníkov. Majitelia podnikov častokrát konajú v presvedčení, že ako súkromní prevádzkovatelia majú právo vybrať si klientelu svojich zákazníkov a rozhodovať, koho do svojej prevádzky pustia, a koho nie.

Najčastejším prejavom, s ktorým sa respondenti z nášho prieskumu stretávali, bolo podozrievavé správanie a prenasledovanie zo strany zamestnancov v obchodoch, s ktorým sa stretávali v supermarketoch alebo menších prevádzkach pri bežnom nákupe potravín.

„Veľakrát. Sleduje ma. Idem niečo kupovať, idem k regálu, a proste sleduje ma, či to ukradnem, alebo čo s tým robím.“ (respondentka, 14 rokov)

„Nedávno sa mi to stalo. V Humennom, v Kauflande. Bol som pozerieť svetlá do auta, a zobral som do ruky, ne, pozerám, že všetko ok, ne, tak zoberiem, prišiel som ku pokladni, zaplatil som jednoznačne, bloček som si nezobral, lebo nemám - nikdy neberiem, idem ti vonku z Kauflandu, on za mnou pobehe, že som ukradol. Jak je to možné? Však dobre, že budú kamerové systémy, ne, že pozrieme sa na to. Išiel som s ním tam do officu, pozerá, že – priblížil si, že však tu si kradol, lebo videl, že som cigán, ani nevedel, s kým rozpráva, lebo ja majiteľa Kauflandu poznám, lebo ten už kamarát dobrý, pozreli sa, že – ne, že dobre, že ospravedlňuje sa. Hovorím „hej, ale ty si mi teraz pošpinil meno,“ lebo boli tam aj dosť ľudí, čo ma poznali, no a pozerali na mňa, jak keby som fakt, že niečo ukradol. Tak stalo sa niečo aj také.“ (respondent, 21 rokov)

„SBS sú tam poniektorí takí, že dosť pozerajú, sú si vedomí, že niečo tam je zlé, keď nás vidia. Pretože vždy, keď vidí Róma, tak vždy je také očakávané, že sa vyvolávajú bitky, alebo vždy nejaké nevyrovnané účty, alebo čo.“ (respondent, 20 rokov)

„Biely ide do obchodu, ide aj cigán do obchodu, viete, ako to býva, že sekuritáci sú v obchode bieli. Vojde biely - sekuriták čumí do mobilu, akonáhle vstúpi cigán, ten sekuriták začne chodiť za ním, aby niečo neukradol, čo sa stalo mne, a aj kamošovi. Hneď nás začali v obchode sledovať, lebo my sme Rómovia.“ (respondent, 17 rokov)

Podozrievavosť v obchodoch si respondenti z nášho prieskumu vysvetľovali pripúšťanými predchádzajúcimi zlými skúsenosťami predajcov s inými rómskymi zákazníkmi, na základe ktorých tak akoby implicitne očakávali problémové správanie a krádež v obchode aj od všetkých ostatných Rómov alebo Rómok. Takýmto spôsobom dochádzalo zo strany predajcov k vytváraniu si rôznych negatívnych stereotypov a presvedčení o Rómoch, ktoré následne vzťahovali a prenášali na všetkých Rómov bez rozdielu. Problém je, že obzvlášť miernejšie formy diskriminácie sú pre riešenie takejto situácie ťažko dokázateľné. Mnohí súčasní predajcovia si dnes už osvojili rôzne sofistikované formy diskriminácie, v rámci ktorých sa uchyľujú skôr k rôznym formám neverbálnej komunikácie a pasívnej diskriminácii, napríklad vo forme odmietnutia, či ignorovania obsluhou v reštaurácii, ako to bolo aj v našom prieskume:

„Ta bola som tam (v reštaurácii) s kamarátkou, a čakali sme tam dlho. A nikto nás tam neobslúžil vôbec.“ (respondentka, 17 rokov)

Zároveň predajcovia miesto udania explicitného dôvodu etnicity častokrát obhajujú svoje diskriminačné praktiky rôznymi zastierajúcimi dôvodmi, a obsluženie v reštaurácii alebo vstupy do priestorov podmieňujú kúpou VIP klubových kartičiek:

„Bolo to kvôli tomu, že sme boli Rómky, akurát ja so spolužiačkami som išla. Sadli sme si, a asi pol hodinu nás nikto neobslúžil. Potom prišla jedna čašníčka, a sa ma spýtala, že či nemáme VIP kartičku, ktorú si musíme zakúpiť. Ale tí druhí, ktorí tam tiež sedeli, oni to mať nemuseli, lebo oni boli nerómovia. Obsluhujúcej sme povedali, že to nemáme, tak nás vyhodila z toho podniku, čiže sme museli ísť preč. Pol hodinu sme tam sedeli, pol hodinu vôbec k nám neprišla. Možno mala ona s nami sama problém.“ (respondentka, 22 rokov)

Uvedenú citáciu možno interpretovať tiež ako prípad viacnásobnej diskriminácie na základe etnicity a chudoby aj v tom zmysle, že vyžadovanie zakúpenia VIP kartičky v danom prípade vyplývalo z implicitného predpokladu čašníčky, že si ju respondenti nebudú môcť dovoliť, prípadne z obavy, že by si objednané jedlo a pitie nezaplatili. Takéto konanie je však bezpochyby diskriminačné, a v prípade dokázania chudoby ako chráneného dôvodu diskriminácie spĺňa všetky znaky ekonomickej diskriminácie.

Na podobné zaužívané praktiky poukazujú aj výsledky nedávneho situačného testovania diskriminácie pri poskytovaní reštauračných služieb, ktoré realizovalo SNSĽP v desiatich obciach na východnom Slovensku. Z vykonaného testovania vydalo koncom minulého roka správu, v ktorej poukazuje na to, že výnimka z dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania sa nevzťahuje ani na prevádzkovateľov súkromných podnikov, a títo

prevádzkovatelia musia dodržiavať princípy antidiskriminačného zákona bez ohľadu na verejný alebo súkromný sektor (Ujházyová & Gandžalová 2024).

Druhým dôvodom, kvôli ktorému v našom prieskume nepochybne dochádzalo k diskriminácii na základe etnicity a/alebo veku, bolo zneužívanie situácie a postavenia majiteľov obchodov voči znevýhodnenému postaveniu Rómov. Na overenie a jednoznačné potvrdenie diskriminácie na základe iných pridružených dôvodov, ako je etnicita, by však bolo potrebné otestovať viaceré porovnateľné situácie s rôznymi skupinami osôb, ktoré by sa od seba navzájom líšili práve v testovanom chránenom dôvode v zmysle odlišného rodu, či veku testujúcich a kontrolných osôb ((Ujházyová & Gandžalová 2024).

Bez ohľadu na jednoznačnú identifikovateľnosť chráneného dôvodu však možno konštatovať, že k tomuto aspektu dochádzalo do istej miery aj preto, že samotní Rómovia mali častokrát v dôsledku obmedzeného prístupu k informáciám slabé právne povedomie o ich právach a možnostiach sa brániť.

Zároveň boli v našom prieskume prítomné aj viaceré priame, otvorenejšie prejavy diskriminácie vo forme obmedzovania a zabraňovania vstupu do obchodov alebo podnikov, ktoré v niektorých prípadoch výrazne zasahovali aj do ich trávenia voľného času:

„Ta napríklad na zábave, keď sme chceli ísť, ta nepustili nás tam.. Že cigánov tam nechceli pustiť.“ (respondentka, 17 rokov)

„Keď sme napríklad dakde išli do baru, tak problémy boli, do bitky skákali, ako bieli.. Lebo mali s tým problém. Že sme tam prišli, a – nechceli nás tam ani pustiť, pýtali sme sa, že prečo, tak ne, máme tu uzavretú spoločnosť, a tak ďalej, a pritom to bola diskotéka, dajme tomu. Bola tam normálna diskotéka, ale tak nechceli nás pustiť, jako cigánov.“ (respondent, 21 rokov)

Niektorí respondenti si v tomto ohľade sami uvedomovali viacnásobnosť diskriminácie a možný vplyv viacerých znevýhodňujúcich aspektov, ako napríklad kombinácie dôvodu veku a etnicity:

„Tak ja si myslím, že to bolo aj kvôli tomu, že väčšina z nás tam boli práveže Rómovia, ale môže to byť aj kvôli tomu, že na ten vek pozerali tiež.“ (respondentka, 17 rokov)

„Obchod tu v Hrušove, to je na zaplakanie. Normálne my tam ideme, Rómovia, a musíme čakať, a nerómovia si tam otvoria dvere, a tam idú hneď dovnútra. My sme tam v rade, Rómovia, a nerómovia si tam otvoria dvere. Sme sa spýtali my Rómovia: Môžeme ísť? A odpoveď: Nevidíte, že je tu plno? A som si povedal, že raz keď budem prezident, tak tento obchod zruším!“ (respondent, 13 rokov)

Obmedzovanie vstupu do obchodov alebo reštaurácií si majitelia prevádzok častokrát ospravedlňujú uprednostňovaním potrieb a pocitov pohodlia nerómskych zákazníkov, v

prítomnosti ktorých si respondenti uvedomovali rozdielny prístup k obsluhu rómskych a nerómskych zákazníkov o to citeľnejšie, ak boli v ich prítomnosti:

„Stávalo sa to hlavne v reštauráciách, kde samotné servírky mali zlý vplyv na to, keď došiel biely, jak došli Rómovia. Rozlišovali ich tam dosť, kým k bielym sa správali úplne slušne, a pri Rómoch, tam to úplne zhaslo, tam žiadna komunikácia, ani nič. Proste tam vidieť tú nenávisť.“ (respondent, 20 rokov)

Problémom v tomto smere sú najmä nedostatočné kompetencie zodpovedných orgánov a štátnych inštitúcií, akými je v našom prostredí hlavne Slovenská obchodná inšpekcia (SOI). Poukazujú na to aj výsledky situačného testingu z roku 2019, ktoré za týmto účelom realizovali autori z neziskovej organizácie Poradňa. Autori vo svojej výstupnej analýze predostierajú nezávislý pohľad na doterajšiu činnosť SOI v prípadoch diskriminácie Rómov, nakoľko podľa autorov čelí práve uvedená inštitúcia dlhodobej výzve identifikovania a preukázania diskriminácie v správnom konaní (Poradňa 2019). V tejto súvislosti je výstupná analýza adresovaná predovšetkým samotnej obchodnej inšpekcii, ktorej je v tomto smere prezentovaná metóda situačného testingu ako ideálneho nástroja, ktorým je možné ju identifikovať. Vysvetľujú, že do testovania sa zapojilo 10 rómskych spotrebiteľov a spotrebiteľiek, ktoré sa zúčastnili na kontrole slovenskej obchodnej inšpekcie, čo umožnilo zaznamenať a identifikovať jednotlivé prejavy diskriminácie respondentov priamo na mieste. Zarážajúci je v tomto ohľade najmä fakt, že s jednotlivými prejavmi identifikovanými v situačnom testovaní a terénnom monitoringu z roku 2019 sme sa stretli aj v našom prieskume diskriminácie v rokoch 2024-2025: od explicitných foriem odmietnutia obsluhy v reštaurácii, až po hľadanie rôznych zastierajúcich dôvodov a zámienok na odmietnutie (ako napríklad obsadenosti, uzavretej alebo súkromnej spoločnosti, či nutnosti zakúpiť si klubové karty).

A hoci sa podľa Poradne (2019) situácia v mnohých ohľadoch postupne zlepšuje, na definitívne odstránenie diskriminácie a rasizmu je potrebné i naďalej zavádzať opatrenia, ktorými by sa jednotlivé činnosti a aktivity zodpovedných aktérov na úrovni štátnych politik mohli podieľať na zvýšení kompetencií SOI, a tým zabezpečiť lepšiu aplikovateľnosť existujúcej legislatívy do praxe.

Vyššie spomínané zlepšenie situácie si pritom autori analýzy vysvetľujú aj možnou súvislosťou s podniknutými právnymi krokmi proti diskriminácii, ktoré respondenti v lokalitách podnikli, ako aj ich aktívnym prístupom k riešeniu situácie priamo na mieste (Poradňa 2019:10).

Ďalším z problémov je aj fakt, že mnoho z uvedených prejavov je zakorenených v systémovom rasizme a diskriminačnom nastavení trhu. V tomto smere sa viacerí respondenti vyjadrili, že kvôli nedostatočnej výške príjmu a ich nevyhovujúcej finančnej situácii si vzatie pôžičky alebo úveru nemohli dovoliť, čo vnímali z ich pohľadu ako diskriminačné:

„Nie, nemám z čoho platiť, nemám robotu, a kto by mi hypotéku dal ? Nevlastním nič.“
(respondent, 24 rokov)

V iných prípadoch tieto jednotlivé prejavy zasahovali aj do oblasti bývania, v ktorej sa konkrétny respondent stretol s odmietnutím pri predaji pozemku:

„Tak teraz nedávno sme sa rozhodli – zasnúbili sme sa, rozhodli sme sa, že by sme si chceli postaviť nejaký dom, novostavbu, hľadáme nejaký pozemok alebo starší dom, ktorý bol by na zbúranie, našli sme niečo poblízku, lebo nechceme odísť niekde preč, chceme zostať asi tu, blízko pri rodine, a našli sme už veľa-veľa domov, aj pozemkov, ale pokiaľ – po telefóne všetko bolo ok, pokiaľ sme išli pozrieť, tak jak už videli, že cigán, Róm, tak mali s tým už problém. Čo sa týka – nám povedali, že susedia, viete, jak to funguje, že Rómov tu nechcejú púšťať, a tak, že to bude problém, tak už krútili, že – s tým, že nechceli nám povoliť, tak som sa cítil menejcenný.“ (respondent, 21 rokov)

Vyššie uvedená citácia opäť poukazuje na nepreklenuteľnosť rómskej etnicity ako hlavného dôvodu diskriminácie, s ktorým sa v našom výskume stretla väčšina mladých respondentov. Skutočnosť, že potenciálny predajca pozemku nezohľadňoval finančnú situáciu respondenta, zamestnanie, alebo lokalitu, z ktorej konkrétny respondent pochádzal, svedčí o tom, že opätovne zavážili etnické stereotypy a všeobecná verejná mienka o Rómoch, ktorú vyvodili pri prvom osobnom kontakte s respondentom na základe tmavšej pokožky.

Dopady diskriminácie

Jedným z najzávažnejších dôsledkov, s ktorými sa naši respondenti stretávali, bola sociálna izolácia a prosté prijatie faktu, že niektoré služby sú pre nich ako pre Rómov nedostupné. Zároveň bola do veľkej miery prítomná aj určitá strata dôvery mladých ľudí v to, že by sa im aj napriek všeobecnému vedomiu o neutrálne nastavených podmienkach bánk pre získanie hypotéky podarilo využiť niektoré služby ich finančných produktov, nakoľko sa cítili byť diskriminovaní aj v rôznych iných ohľadoch, v dôsledku čoho tak uvažovanie nad vzatím hypotéky pre nich nebola cesta, a neprichádzalo to z ich strany do úvahy. O to viac však stojí za to vyzdvihnúť prácu a činnosť Poradne pre občianske a ľudské práva, ktorá pri podobných prípadoch odmietnutia obsluhy rómskych zákazníkov iniciovala stretnutie so zástupcami Slovenskej obchodnej inšpekcie, a tých následne primäla k vykonaniu návštevy v dvoch problematických reštauráciách. Autori vysvetľujú, že po zásahu inšpekcie obe reštaurácie svoje diskriminačné praktiky zastavili, a v reštauráciách, v ktorých boli následne identifikované a nahlásené ďalšie diskriminačné praktiky, sa inšpekcia zaviazala vykonať ďalšie kontroly (Ivanco et al., 2024:13-14).

Zároveň vydala Poradňa aj viaceré samostatné publikácie, ktoré referujú o jednotlivých prípadoch diskriminácie v danej oblasti z rôznych pohľadov. Známe sú prípady odmietnutia obsluhy rómskej dvojice v jednom z pohostinstiev v Čaklove alebo Spišských Vlachoch (Ivanco & Mojžišová 2022), či zabránenie vstupu na kúpalisko v Moldave nad

Bodvou a zavedenia klubových kariet v rekreačnej oblasti v Košiciach, v súvislosti s ktorými realizovalo SNSLP nezávislé zisťovanie.

Súčasná situácia na Slovensku: Prehľad opatrení štátu a mimovládneho sektora, prípadne ďalších aktérov zameraných na elimináciu diskriminácie v oblasti obchodu, predaja tovarov, služieb a voľného času

Za odstraňovanie a riešenie jednotlivých prejavov diskriminácie v oblasti obchodu je na úrovni štátnych inštitúcií zodpovedná už vyššie spomínaná Slovenská obchodná inšpekcia. Jej úlohou má byť v rámci dohľadu nad dodržiavaním práv spotrebiteľov aj kontrola rovnakého zaobchádzania a preverovanie podaných podnetov. V prípade dokázania a odhalenia diskriminácie vo forme odmietnutia na základe etnicity, rasy, či akéhokoľvek iného diskriminačného dôvodu, môže SOI obchodníkom udeliť pokuty, či iné nápravné opatrenia.

Ďalšou inštitúciou je Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ktoré zabezpečuje monitoring a ochranu pred diskrimináciou vo všetkých oblastiach, vrátane predaja tovarov a poskytovania služieb. V rámci poskytovania bezplatného právneho poradenstva pomoci obetiam diskriminácie v konaní pred súdnymi procesmi sa je možné naňho obrátiť v prípade odmietnutia obsluhy v obchode, vstupe do predajní, reštaurácií, kúpaliska, či iných priestorov, ako aj v prípade zistených nerovnakých podmienok pri nákupe alebo prenajímaní priestorov za účelom podnikania.

V poslednom období sa okrem vyššie spomínaného situačného testovania pri poskytovaní reštauračných služieb zameralo SNSLP v rámci svojich aktivít aj na oblasť krátkodobého ubytovania Rómov v robotníckych ubytovniach, v súvislosti s ktorým vykonalo situačné testovanie na dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania podľa antidiskriminačného zákona. V konkrétnom testovaní sa však dotknuté osoby rozhodli jednotlivé prípady neriešiť súdnou cestou, a neboli riešené žalobou. Hoci autorky správy z tematického zisťovania pre to neudávajú žiaden konkrétny dôvod (konkrétne píšú, že neriešenie týchto podnetov bolo vykonané „na základe slobodného rozhodnutia“ (SNSLP 2021:3), poukazujú na to, že častými dôvodmi neriešenia prípadov súdnou cestou sú obavy z prípadného výsledku, ako aj zdĺhavého súdneho konania (SNSLP 2021).

Jedným z dôvodov, pre ktoré sa osoby postihnuté diskrimináciou niekedy nerozhodnú jednotlivé prípady riešiť súdnou cestou, sú aj príliš vysoké finančné náklady na súdne konanie. Jednou z možností v takomto prípade je obrátiť sa na spomínané SNSLP alebo na Centrum právnej pomoci, zriadené Ministerstvom spravodlivosti SR v roku 2006, ktoré v tomto smere poskytuje bezplatnú právnu pomoc občanom, ktorí pre nedostatok finančných prostriedkov nemôžu využívať iné právne služby. Jeho poslaním je poskytovať žiadateľom odborné informácie o svojich možnostiach a právnu pomoc napríklad v občianskoprávných, rodinnoprávných, či pracovnoprávných záležitostiach.

V prípade nečinnosti štátnych orgánov pri riešení diskriminácie, alebo diskriminačných rozhodnutí zo strany obce, či samosprávy, je možné obrátiť sa na Úrad verejného ochrancu práv. Ak však uvedené inštitúcie zlyhajú, a porušenie ľudských práv nebolo inštitúciami alebo súdmi SR napravené, môžu sa podať sťažnosti na medzinárodné alebo európske inštitúcie, napríklad na Európsky súd pre ľudské práva alebo na Výbor OSN pre ľudské práva.

Takúto možnosť podania sťažnosti avizujúcej neriešenie prípadu štátnymi inštitúciami, prípadne možnosť posunutia prípadu na vyššie inštitúcie však v slovenskom prostredí častejšie využívajú skôr mimovládne organizácie, ktoré v tomto ohľade častokrát supľujú úlohu štátu. Spomedzi nich je to už okrem vyššie spomínanej Poradne aj organizácia Amnesty International Slovensko, ktorá v roku 2024 poukázala na systematickú diskrimináciu marginalizovaných skupín pri prideľovaní verejného nájomného bývania. Vo svojom prieskume poukázala na to, že verejné byty sú častokrát prideľované na základe neprimeraných kritérií (akými sú napríklad podmienka minimálneho dokladovateľného príjmu domácnosti, vyplácanie vysokej zábezpeky (kaucie) pri preberaní bytu, podmienka trvalého pobytu na území mesta, či podmienka neexistencie dlhov domácnosti voči mestu, apod.), ktoré vylučujú najzraniteľnejšie skupiny obyvateľov, či celé rómske rodiny do segregovaných lokalít s nevyhovujúcimi podmienkami (Amnesty Slovakia 2024). Zároveň v súvislosti s témou bývania vydala organizácia v roku 2024 aj výskumnú správu o práve na bývanie a dostupnosti verejného nájomného bývania na Slovensku, v ktorej sa venuje dopadom zanedbávania témy dostupnosti bývania, naprieč rôznymi úrovňami štátnej a verejnej správy (Amnesty International Slovensko 2024).

3.7 Ďalšie oblasti stretu s viacnásobnou diskrimináciou

Hoci sme sa v rozhovoroch pýtali aj na viaceré ďalšie oblasti, o ktorých sme predpokladali, že by s nimi mohli mať naši respondenti osobnú skúsenosť, nemáme k nim dostatočné množstvo dát na to, aby ich stálo zato rozpísať v samostatnej kapitole.

Zaujímavou skutočnosťou však bolo to, že napríklad v oblasti diskriminácie na základe vierovyznania naši respondenti nevykazovali žiadne negatívne skúsenosti, a táto oblasť sa v našom prieskume ukázala ako najmenej riziková. Absenciu týchto skúseností pritom respondenti zdôvodňovali podstatou samotného vierovyznania, z ktorej vyvodzovali akési prirodzené pozitívne nastavenie a prijatie od ľudí, ktorí zvyčajne chodia do kostola. V tomto zmysle reflektovali viacerí z nich presvedčenie typu „už kde inde by sme sa mali cítiť bezpečne/prijatí, ak nie v kostole.“ V tejto súvislosti však treba poznamenať, že táto skutočnosť bola možno spôsobená tým, že vierovyznanie našich respondentov bolo identické s vierovyznaním majoritnej populácie. Z tohto dôvodu respondenti očakávali možný stret s diskrimináciou najmenej, akoby predpokladali, že ľudia s rovnakým vierovyznaním, ktorí chodia do jedného kostola, nebudú otvorene diskriminovať niekoho na základe etnicity alebo farby pokožky len preto, že je Róm. Viacerí respondenti si však uvedomovali a mali pocit, že v prípade, že by majorita vyznávala odlišné vierovyznanie ako Rómovia, tak by túto diskrimináciu očakávali, a pravdepodobne by sa s ňou v nejakom ohľade stretli. Jednotlivé odlišnosti by sa tak v danom prípade mohli stať vďačným dôvodom diskriminácie aj v oblasti vierovyznania a navštevovania kostolov (čo je, okrem iného, najčastejším dôvodom diskriminácie na základe vierovyznania). Takisto preto, že si absentujúce skúsenosti s nepriamymi formami diskriminácie v oblasti náboženstva a navštevovania kostola respondenti vysvetľovali tým, že vyznávajú rovnaké vierovyznanie ako majorita, nezáležalo na tom, do ktorej časti kostola si po príchode sadli, a ani iní ľudia si od nich neodsadali, a podobne.

Takisto v rámci prístupu k bankovým pôžičkám, hypotékam a finančným produktom síce väčšina respondentov vo svojom okolí poznala niekoho, kto už takéto služby v minulosti využil (alebo sa o to aspoň pokúsil), ale väčšina z nich s nimi osobnú skúsenosť nemala: buď preto, lebo si nové bývanie nehľadali, alebo im v uvažovaní nad touto možnosťou bránila aktuálna nevyhovujúca finančná situácia (nízky príjem, status študenta, rodičovská dovolenka, a pod.). Podobne to bolo aj pri diskriminácii zo strany polície: či už preto, že jednotlivé prípady diskriminácie v rôznych oblastiach života na polícii nenahlasovali, alebo v prípade, že aj mali so zásahom polície osobnú skúsenosť, tak ich prístup a postup pri riešení situácie respondenti nevnímali ako diskriminačný, a teda podľa nich sa pri ňom nestretali so žiadnou formou násillia alebo nátlaku.

Záver

Z vyššie popísaných situácií z nášho prieskumu je zrejmé, že k viacnásobnej diskriminácii mladých Rómov a Rómok dochádzalo takmer vo všetkých predpokladaných oblastiach, na ktoré sme sa pýtali. K väčšine týchto skúseností pritom dochádzalo z dôvodu etnických stereotypov a predsudkov ako hlavného dôvodu diskriminácie. Vzhľadom na vekovú kategóriu respondentov reflektovala väčšina z nich najmä negatívne skúsenosti v oblasti vzdelávania (ktoré mali navyše s ohľadom na svoj vek čerstvo v pamäti). Táto oblasť zároveň prevažovala a zohrávala kľúčovú rolu aj u starších respondentov, ktorí už mali skúsenosť s hľadaním zamestnania, nakoľko sa práve vplyv týchto skúseností (z oblasti vzdelania) ukázal ako rozhodujúci pre ich budúci kariérny život.

Samotný nástup do vzdelávacieho procesu pritom ovplyvňovala celá škála faktorov: Lokalita, vylúčenie a finančná situácia rodiny ovplyvňovala typ školy, ktorú si rodičia mohli pre svoje dieťa dovoliť. Zároveň už aj samotný typ školy môže byť (napríklad v prípade elokovaných pracovísk stredných odborných škôl) nepriamou diskriminačnou praktikou sám o sebe, ktorá deti z rómskych komunít vopred znevýhodňuje. Typ školy následne ovplyvňoval pravdepodobnosť stretu s priamou diskrimináciou. Dostatok, resp. nedostatok podpory zo strany učiteľov i rodičov zase významne formoval rozhodovanie respondentov vzdelávanie úspešne dokončiť. Úroveň dosiahnutého vzdelania ďalej ovplyvňovala úspešnosť pri uplatnení sa na pracovnom trhu. A spolu s prechodom do ďalšej oblasti sa tento reťazec jednotlivých aspektov často začínal od začiatku.

S prvými pokusmi o hľadanie zamestnania tak respondenti znovu narážali na vplyvy etnických stereotypov, v dôsledku ktorých boli vylučovaní z pracovných pohovorov a neprijímaní do zamestnania, aj z dôvodu farby pleti. Nedostávali pracovné príležitosti, ale zároveň boli od nich vyžadované pracovné skúsenosti zo strany potenciálneho zamestnávateľa ako jedna z kľúčových podmienok pri prijatí do zamestnania. V niektorých ohľadoch boli skúsenosti z jednotlivých oblastí pripísateľné aj lokalite, v ktorej bývali, a ktoré prispievali k znásobovaniu psychických následkov na zdravie respondentov, akými bolo napríklad znížené sebavedomie, dôvera, alebo strach z vyhľadávania podobných príležitostí v budúcnosti.

V oblasti zdravotnej starostlivosti sme mali možnosť vidieť, ako zdravotnícky personál v dôsledku osvojených etnických stereotypov automaticky predpokladal nízku úroveň povedomia a medicínskej gramotnosti u našich respondentov, v dôsledku čoho sa k Rómom a Rómkam z nášho prieskumu správal autoritatívne a nedôstojne.

Na rozdiel od niektorých iných oblastí, pri ktorých bola viacnásobnosť diskriminácie menej jednoznačná, v prípade respondentov pochádzajúcich z LGBT+ komunity bola vyvoditeľná z ich sexuálnej orientácie, v dôsledku čoho čelili títo Rómovia dvojnásobnému vylúčeniu. Riziko v tomto ohľade bolo obzvlášť vysoké najmä u mladých ľudí, pri ktorých bývajú prejavy odsudzovania obzvlášť priamočiare a zraňujúce, čo

respondentov nútilo lavírovať medzi utajovaním svojej identity, alebo znášaním dôsledkov jej prípadného odhalenia.

Jednotlivé prejavy diskriminácie z oblasti participácie na rozhodovacích procesoch boli zase príkladom toho, ako môže byť sociálna izolácia a vylúčenie zároveň príčinou, aj dôsledkom diskriminácie.

Z tohto dôvodu považujeme v našom prieskume za potrebné poukázať na alarmujúcu potrebu eliminácie týchto skúseností už v ranom veku, aby neovplyvňovali ich motiváciu a postoje v ďalšom živote. Pretože napriek tomu, že na Slovensku existujú určité legislatívne a inštitucionálne mechanizmy na ochranu pred diskrimináciou, vrátane antidiskriminačného zákona, ukazuje sa, že ich efektivita je nedostatočná, a zákon nie je dostatočne implementovaný v praxi. Dôvodom je na jednej strane chýbajúca kontrola existujúcich opatrení, a na druhej strane nedostatočná spolupráca medzi jednotlivými aktérmi, vrátane štátnych inštitúcií, mimovládnych organizácií, samosprávy a samotných Rómov.

Z analýzy súčasnej situácie na Slovensku vyplynulo, že veľkým problémom v riešení jednotlivých prípadov diskriminácie sú častokrát nedostatočné kompetencie zodpovedných štátnych inštitúcií (ako napríklad Slovenskej obchodnej inšpekcie, Štátnej školskej inšpekcie a iných), v rámci ktorých jej zástupcovia nemajú právomoc udeľovať adekvátne sankcie za diskriminačné konanie. Takisto náročnosť dokazovania prípadov predstavuje významný problém sám o sebe, v dôsledku čoho je potrebné zabezpečiť jeho podstatné uľahčenie.

Zdroje

ALEXANDER & HODÁL (2020). Diskriminácia v školstve – ako sa brániť. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť (SGI).

AMNESTY SLOVAKIA (2024). Útlak a umlčovanie: Kríza ľudských práv na Slovensku. Tlačová správa Amnesty International Slovensko z dňa 10.decembra 2024.

AMNESTY INTERNATIONAL SLOVENSKO (2024). Nedosiahnuteľná potreba bývať: Výskum o práve na bývanie a dostupnosti verejného nájomného bývania na Slovensku. Bratislava: Amnesty International Slovensko.

AMNESTY INTERNATIONAL a EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE (2017). Lekcia z diskriminácie. Segregácia rómskych detí v základnom vzdelávaní v Slovenskej republike. Budapešť: European Roma Rights Centre.

BALÁŽOVÁ, Z. (2015). Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách. Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže? Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

BELÁK, MADARASOVA GECKOVA, VAN DIJK, REIJNEVELD (2018). Why don't segregated Roma do more for their health? An explanatory framework from an ethnographic study in Slovakia. International Journal of Public Health, Jun 16.

BOJKO, HIDAS, MACHLICA, SMATANA (2018). Inklúzia Rómov je potrebná aj v zdravotníctve: Pohľad na výsledkové indikátory zdravia Rómov cez administratívne dáta. Inštitút finančnej politiky. Komentár 2018/23. Dostupné z: www.mfsr.sk/files/archiv/34/2018_23_Inkluzia_zdravie_final.pdf

CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS & PORADŇA (2003). Telo i duša. Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku.

CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS & PORADŇA (2017). Vakeras zorales – hovoríme nahlas. Skúsenosti rómskych žien so zdravotnou starostlivosťou o reprodukčné zdravie na Slovensku. Košice: Poradňa.

COUNCIL OF EUROPE (2016). Young people's access to rights. Recommendation CM/Rec(2016)7 and explanatory memorandum.

DRGONCOVÁ & PLACHÁ & RIGOVÁ (2025). Analýza prekážok nedostatočného uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy vo vzťahu k Rómom a Rómkam. Zatiaľ nepublikovaná správa, ÚSVRK.

EIGE (2025). Dostupné z: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1069?language_content_entity=sk

EUROPEAN COMMISSION (2007). Tackling multiple discrimination. Practices, policies and laws. Luxembourg: Office for official publications of the European communities.

FRA (2016). Chudoba a zamestnanosť: situácia Rómov v 11 členských štátoch EÚ. Prieskum zameraný na Rómov – kľúčové údaje. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, s.30. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-employment_sk.pdf

FRA (2018). Správa o základných právach 2018 – stanoviská agentúry FRA. Luxembourg: Publications office of the European Union.

FREMLOVA, GEORGESCU, HERA, MARIN, MILETIC (2014). Barabaripen: Young Roma speak about multiple discrimination. Strasbourg: Council of Europe.

FREMLOVÁ & BUČKOVÁ (2021). The Roma LGBTIQ minority and its status in selected EU countries (CZ, SK, and HU). Praha: Ara Art, z.s.

GALL, L. (2010). Coercive sterilisation – an example of multiple discrimination. In Roma rights. Multiple discrimination. Budapešť: Journal of the european Roma rights centre.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, LAJČÁKOVÁ, CHUDŽÍKOVÁ, KADLEČÍKOVÁ, HAVÍROVÁ, BOŽIČ (2020). Hlas menších – dvanásť prípadových štúdií zo zapájania zraniteľných skupín do tvorby verejných politík. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, CHUDŽÍKOVÁ, KADLEČÍKOVÁ, PÍŠOVÁ (2022). Mladí ľudia z menších. Identita, dôvera, vylúčenie, participácia. Bratislava: CVEK.

HIDAS, LAFFÉRSOVÁ, MACHLICA (2018). Inklúzia Rómov je celospoločenskou výzvou. (komentár). Bratislava: Ministerstvo financií SR, Inštitút finančnej politiky.

HRUSTIČ, T. (2018). Participatívny výskum politickej angažovanosti Rómov na Slovensku. Romano džaniben 25 (2): 15–37.

INŠTITÚT ZAMESTNANOSTI (2020). Konceptný materiál: Uplatnenie absolventov vybraného učebného odboru na trhu práce – praktická žena je nepraktická. Dostupné z: <https://www.iz.sk/download-files/sk/evs/prakticka-zena-je-neprakticka.pdf>

IVANCO & MOJŽIŠOVÁ (2022). Na ceste k spravodlivosti. Príbehy Rómok a Rómov, ktorí sa postavili proti diskriminácii a inému porušovaniu svojich ľudských práv. Poradňa.

IVANCO, SIMONČIČ, SPITÁLZSKY (2024). Rovnosť v prístupe k spravodlivosti: odstránenie prekážok pre Rómov a Rómky pri uplatňovaní svojich práv v prípadoch diskriminácie. Slovinsko: Minority rights group Europe (MRGE), Poradňa , EPeKa.

KAŇUKOVÁ & RIMÁROVÁ (2021). Diskriminácia minoritných skupín obyvateľov vo vzťahu k zdraviu, zdravotnej gramotnosti a prístupu k zdravotnej starostlivosti. Prohuman. - ISSN

1338-1415. - č. 31. október (2021), s. [1-20], online. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/zdravotnictvo/diskriminacia-minoritnych-skupin-obyvateľov-vo-vztahu-k-zdraviu-zdravotnej-gramotnosti>

KUREKOVÁ, KOVÁČOVÁ, HOLIČKOVÁ (2022). Spolupráca ruže prináša. Sonda do pracovnej integrácie osôb s viacnásobným znevýhodnením v období koronakrízy. Bratislava: Prognostický ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV.

LAJČÁKOVÁ, J. (2015). ROVNÉ ŠANCE I. Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

LAJČÁKOVÁ, RAFAEL, ZÁLEŠÁK, MIŠKOLCI, PETRASOVÁ (2017). Školy proti segregácii. Metodická príručka na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov. Bratislava: OZ EduRóma – Roma Education Project.

LAJČÁKOVÁ, GALLOVÁ-KRIGLEROVÁ, KADLEČÍKOVÁ, BALÁŽOVÁ, CHUDŽÍKOVÁ (2017). Riešenie nezamestnanosti Rómov. Od mýtu k praxi a späť. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

LAJČÁKOVÁ, J. (2020). „Prečo participácia a zraniteľné skupiny? Dva argumenty.“ In Hlas menších – dvanásť prípadových štúdií zo zapájania zraniteľných skupín do tvorby verejných politík (Gallová Kriglerová et al., eds.).

LUKŠÍK, KALLOVÁ, GABRIŠ (2023). Prípady zlého zaobchádzania a podobného diskriminačného konania pri výkone verejnej moci vo vzťahu k Rómom - tematické zisťovanie. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

MARKOVIČ, PLACHÁ (2020). Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020. Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity.

MCGARRY & AGARIN (2014). Unpacking the Roma participation puzzle: presence, voice and influence. In Journal of ethnic and migration studies, 40(12).

MŠVVM (2022). Možnosti získania nižšieho stredného vzdelania ("Druhošancové vzdelávanie"). Dostupné z: <https://www.minedu.sk/moznosti-ziskania-nizsieho-stredneho-vzdelania-druhosancove-vzdelavanie>

MŠVVM (2023). Metodická príručka desegregácie vo výchove a vzdelávaní. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR.

MŠVVM (2024). Katalóg podporných opatrení. Bratislava: NIVAM. Dostupné z: <https://podporneopatrenia.minedu.sk/data/att/c09/31224.4fca50.pdf>

ORT-MERTLOVÁ, JEROTIJEVIČ (2025). „Causes of health disadvantages and consequences of stigmatization in the Roma community in Slovakia.” In Social sciences & humanities open, Volume 11, 2025.

PETRASOVÁ & PAVLOV (2017). Príbeh školy v Šarišských Michaľanoch. Kritická reflexia a výzvy. Bratislava: eduRoma.

PORADŇA (2019). Situačný testing ako nástroj preukazovania diskriminácie v oblasti poskytovania tovarov a služieb. Analýza situácie na Slovensku a odporúčania pre zodpovedný kontrolný orgán. Košice: Poradňa.

RAFAEL & KREJČÍKOVÁ (2020). Ako zostať blízko na diaľku. Správa o dištančnom vzdelávaní žiakov z rómskych komunít počas pandémie COVID-19. Bratislava: OZ EduRoma – Roma education project.

RAFAEL, ZÁLEŠÁK, HAVÍROVÁ, MICHALOVÁ, KOREŇOVÁ (2022). Vzdelávanie na okraji. Ako si poradiť so školskou segregáciou. Bratislava: eduRoma – Roma education project.

RIGOVÁ, KOVÁČOVÁ, ŠEDOVIČ (2020). Predprimárne vzdelávanie detí zo znevýhodneného prostredia: Problémy zavedenia povinnej škôlky očami samospráv. Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť SGI.

RIGOVÁ, DRÁĽOVÁ, KOVÁČOVÁ (2021). Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Implementačná prax a jej bariéry. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť.

SEKULOVÁ & GYÁRFÁŠOVÁ (2010). Diskriminácia a viacnásobná diskriminácia. Pohľady verejnosti na diskrimináciu, rovnosť a rovné zaobchádzanie. Inštitút pre verejné otázky.

SLOBODA, SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ, ŠMERINGAIOVÁ, BAYEROVÁ, SLAVÍKOVÁ (2023). Tematické zisťovanie zamerané na identifikáciu bariér rómskych žien pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti. Bratislava: ÚSVRK.

SNSĽP (2021). Situačný testing v oblasti krátkodobého ubytovania Rómov v robotníckych ubytovniach. Bratislava: SNSĽP.

ŠTOFKOVÁ DIANOVSKÁ, ERETOVÁ, GREGOROVÁ, HOLICKÁ, ILIEVOVÁ, LAŠŠOVÁ, ODROBINOVÁ, POLGÁRYOVÁ, RUŽEKOVÁ, TUŽINSKÝ, UVÁČKOVÁ, VYKYDALOVÁ (2023). Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2022/2023. Bratislava: Štátna školská inšpekcia.

TREXIMA BRATISLAVA (2022). Tematické zisťovanie. Bariéry pri vstupe marginalizovaných Rómov na trh práce. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

ÚHP, IVP, ISP (2020). Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/data/att/28f/15944.3bab36.pdf>

UJHÁZYOVÁ & GANDŽALOVÁ (2024). Diskriminácia Rómov a Rómok pri poskytovaní reštauračných služieb. Správa zo situačného testovania. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Dostupné z: <https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/Diskriminacia-pri-poskytovani-restauracnych-sluzieb.pdf>

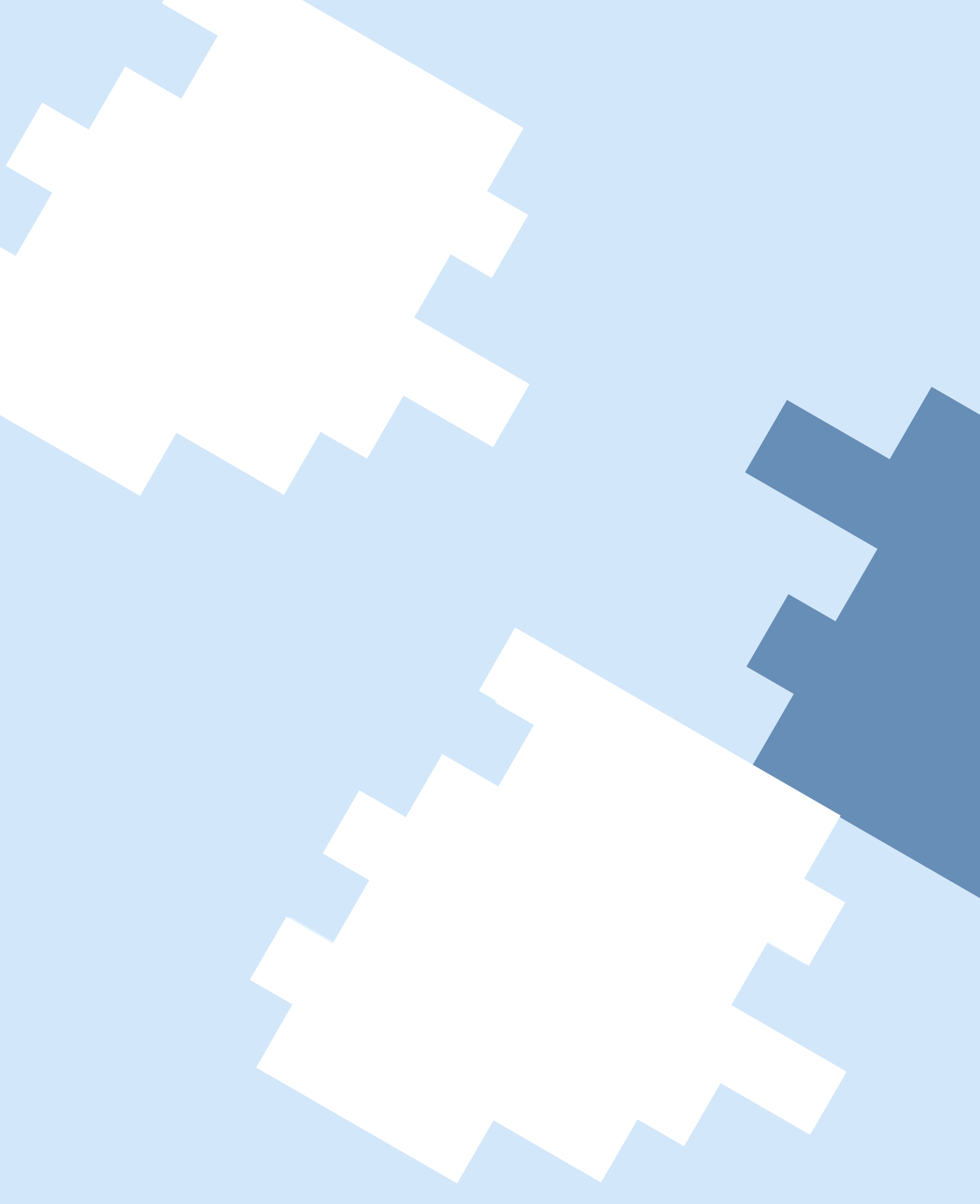
UNDP (2012). Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku. Bratislava: UNDP.

ÚSVRK (2022). Štatút Splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. Dostupné z: https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1135/statut_splnomcnenca_uplne_znenie_final_na_vladu.pdf?csrt=62320749011565168

ÚSVRK (2024). Organizačný poriadok Úradu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. Dostupné z: https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1135/organizacny_poriadok_usvrk_ucinny_od_01_juna_2024.pdf?csrt=9354889285709412532

ÚSVRK (2024). Nehnutelnosť by Rómom neprenajalo až 74 % opýtaných. Tlačová správa z prieskumu verejnej mienky publikovaná na stránke ÚSVRK dňa 20.02.2025. Dostupné z: <https://romovia.vlada.gov.sk/archiv-tlacovych-sprav/nehnutelnost-by-romom-neprenajalo-az-74-opytanych/?csrt=6248690041530494667>
<https://romovia.vlada.gov.sk/archiv-tlacovych-sprav/nehnutelnost-by-romom-neprenajalo-az-74-opytanych/?csrt=6248690041530494667>

WORLD BANK (2012). Diagnostics and policy advice on the integration of Roma in the Slovak republic. Washington D.C. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/570461468303056342/Main-report>

ISBN: 978 - 80 - 8259 - 018 - 3

9 788082 590183